

# XIX a. pab. – XX pr. dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis

**PALMIRA ZEMLEVIČIŪTĖ**

*Lietuvių kalbos institutas*

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-8679-3253>

## ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjami XIX a. pab. – XX a. pr. populiarinamuosiuose medicinos ir sveikatos tekstuose (knygose, knygelėse, laikraščiu ir kalendorių straipsniuose) vartoti dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis. Aiškinamasi, pagal sąsają su koku dalyku priklausomaisiais dėmenimis įvardijami klinikinių sąvokų požymiai, išskiriami tų pavadinimų struktūriniai modeliai ir jų raiškos tipai, nustatomi pavadinimų su skirtingomis pagrindinio dėmens *liga* raiškos formomis reikšminiai skirtumai, keliamas pagrindinio dėmens *liga* (ne)būtinumo klausimas. Priklausomaisiais dėmenimis įvardijami klinikinių sąvokų požymiai dažniausiai pagal sąsają su organu, *liga* ir *ligos* požymiu. Vyraujantis pavadinimų struktūrinis modelis –  $N_{Gen} \leftarrow N$ , jo raiškos tipai –  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Liga}$ ,  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Ligos}$ . Pavadinimais su vienaskaitos formos dėmeniu *liga* įvardijamos vieninės klinikinės sąvokos, taip pat tie pavadinimai vartojami, kai: neturima omenyje konkreti *liga*, siekiama atkreipti skaitytojo dėmesį, norima išvengti to paties pavadinimo kartojimo, kontekstas vientisinį pavadinimą leidžia pakeisti sudėtinium ar kt. Pavadinimais su daugiskaitos formos dėmeniu *ligos* įvardijamos kuopinės sąvokos (paprastai įvardijamos ligų grupės). Daugelis žmonių ligų anuomet neturėjo tikslių pavadinimų, todėl tekstų autoriai neretai versdavosi sudėtiniais tikslinamojo pobūdžio pavadinimais su dėmeniu *liga*. Tokiems pavadinimams paplsti įtakos galėjo turėti gyvoji kalba. Neretai pavadinimų su vienaskaitos kilmininku reiškiamu pagrindiniu dėmeniu *liga* prasminis krūvis tenka priklausomajam dėmeniui, kuris vienas pats tiksliai įvardija klinikinę sąvoką ir vartojamas tekstuose kaip vientisinis terminas, o pagrindinis dėmuo *liga* yra perteklinis. Tokias tą pačią sąvoką įvardijantis sudėtinio ir vientisinio pavadinimų poras galima traktuoti kaip mišriuosius, bendrašaknius, kontekstinius sinonimus ar trumpuosius ir ilguosius pavadinimų variantus.

**ESMINIAI ŽODŽIAI:** medicina, dvižodis sudėtinis pavadinimas, terminas, pagrindinis dėmuo, priklausomasis dėmuo, daiktavardžio kilmininkas, sinonimas.

## ABSTRACT

The article deals with two-word compound names consisting of *liga* ('disease, illness, malady') as the main component and subordinate components expressed by nouns in the genitive from texts on promoting medicine and health (books, booklets, newspaper and calendar articles) of the late nineteenth and the early twentieth century. Efforts are made to determine the underlying subject with which subordinate components naming the qualities of clinical concepts are associated, identify the structural models and types of expression of those names, determine the semantic differences of names containing the different forms of expression of names with *liga* as the main component, and raise the issue of the (ir)relevance of *liga* as the main component. The subordinate components, which designate the attributes of clinical concepts, are usually based on an association with an organ, a disease, and an attribute of a disease. The most common structural model of names is  $N_{Gen} \leftarrow N$ , and the most prevalent types of its expression are  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Liga}$ ,  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Ligos}$ . The names that have the word *liga* in its singular form as a component also designate individual clinical concepts; besides, the names are used in reference to non-specific diseases, in a bid to draw the reader's attention, to avoid repetitions of one and the same name where the context allows using simple and compound names interchangeably, and so on. The names that contain the word *liga* in its plural form designate collective concepts (as a rule, groups of diseases). Many human diseases did not have specific names at the time, and that is why the authors of the texts often made do with compound descriptive names containing the component *liga*. The spread of such names could have been facilitated by the living language. Quite often, the semantic charge of the names containing *liga* in its singular genitive form as the main component is borne by the subordinate component, which quite accurately describes the clinical concept in its own right and is used in texts as a simple term, making the main component *liga* superfluous. Such pairs of a compounds and simple names designating the same concept can be construed as mixed, same-root, contextual synonyms, or as short and long versions of the same name.

**KEYWORDS:** medicine, two-word composite name, term, head element, dependent element, a noun in the genitive case, synonym.

## ĮVADINĖS PASTABOS

Straipsnyje nagrinėjami dvižodžiai<sup>1</sup> sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais

1 Dar vadinti *dvikomponenčiais* (Gaivenis 2014 [1975]: 65; Прохорова 1996: 58), *dvinariais* (Drukteinis 2011: 239).

dėmenimis<sup>2</sup>. Pavadinimai surinkti iš XIX a. pab. – XX a. pr. populiarinamųjų stambesnės (knygų, knygelių) ir smulkesnės (laikraščių ir kalendorių straipsnių) apimties spaudinių, kuriuose rašyta įvairiais medicinos ir sveikatos klausimais. Bene pagrindinė tų publikacijų tema buvo žmonių ligos, jų požymiai ir gydymas, todėl suprantama, kad jose gausu įvairių ligų pavadinimų. Tačiau anuomet nemažai ligų dar neturėjo tikslių pavadinimų, tad kalbamųjų spaudinių autoriai (dauguma gydytojai, nors minėtais klausimais rašė ir kitų profesijų atstovai) gausiai vartojo žodžių junginių, kurių pagrindinis dėmuo buvo vientisinis terminas *liga*, taip lyg ir suteikdami tokiems pavadinimams terminų statusą. Vis dėlto pastebėta, kad neretai tokiais atvejais visas pagrindinis prasminis krūvis tenka ne pagrindiniam, o būtent priklausomajam dėmeniui, kuris ir žymi sąvoką, pvz.: *isterijos liga*, *raupų liga*, *skarlatinos liga*, plg. dabartinius terminus *isterija* (lot. *hysteria* ME I 366), *raupai* (lot. *variola vera* ME II 213), *skarlatina* (lot. *scarlatina* ME II 271), taigi, kaip matysime tolesniame skyrelyje, ir pats vienas jis gali eiti terminu – ligos pavadinimu.

Tyrimo medžiagą sudaro 206 pavadinimai, išskyrus variantus<sup>3</sup>, pvz.: *smagenų liga* /<sup>4</sup> *smegenų liga*, *krutinės ligos* / *Krutinės Ligos* / *krutinies ligos* / *Krutinės Ligos*, *choleros liga* / *koleros liga*, *motės liga* / *motės liga*, *odos liga* / *uodos liga*, *sausgilos liga* / *sausgėlos liga*, *skarlatinos liga* / *škarlatinos liga*, *širdies liga* / *liga širdies*, *nervų ligos* / *ligos nervų*.

Straipsnyje siekiama semantiškai ir struktūriškai aprašyti dvižodžius sudėtinius pavadinimus su pagrindiniu dėmeniu einančiu terminu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis. Siekiant šio tikslo keliami tokie uždaviniai: 1) išsiaiškinti, pagal sąsają su koku dalyku priklausomaisiais dėmenimis įvardijami klinikinių sąvokų požymiai, 2) išskirti tų pavadinimų struktūrinius modelius ir jų raiškos tipus, 3) nustatyti pavadinimų su skirtingomis pagrindinio dėmens *liga* raiškos formomis reikšminius skirtumus, 4) pasiaiškinti pagrindinio dėmens *liga* (ne)būtinumą. Daugiausia taikomas analitinis aprašomasis, taip pat semantinės, struktūrinės analizės, interpretavimo ir skaičiavimo metodai.

2 Apie XIX a. pab. – XX a. pr. dvižodžius sudėtinius pavadinimus su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir būdvardžiu bei dalyviu reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis žr.: Zemlevičiūtė 2020: 233–257; 2021: 239–255.

3 Jais laikomos to paties pavadinimo rašybos skirtybės, taip pat inversiniai pavadinimai, t. y. pavadinimai su atvirkštine dėmenų tvarka.

4 Pasviruoju brūkšniu straipsnyje skiriami variantai.

DVIŽODŽIŲ SUDĖTINIŲ PAVADINIMŲ SU  
PAGRINDINIŲ DĖMENIU *LIGA*, KURIŲ PRIKLAUSOMIEJI  
DĖMENYS REIŠKIAMAI DAIKTAVARDŽIO KILMININKU,  
SEMANTINĖS GRUPĖS

Sintaksinės semantikos atžvilgiu į dvižodį sudėtinį pavadinimą žvelgiama kaip į atributinį junginį. Kai tokio junginio „priklausomasis dėmuo yra daiktavardis, atsiradęs tarp junginio dėmenų semantinis santykis pakeičia daiktavardžio (priklausomojo dėmens) prigimtį. Tokiu atveju tikrąją daikto reikšmę nuslopina atributinė reikšmė.“ Tokių junginių pagrindinis dėmuo apibūdinamas, pasitelkiant pašalinį daiktą, jo savybes, kitaip tariant, daiktas apibūdinamas netiesiogiai (Bunevičiūtė 1998: 33).

Tiriamuosius pavadinimus galima priskirti vienam iš atributinių junginių<sup>5</sup> potipių – nusakomiesiems (apibūdinamiesiems) junginiams. Tų pavadinimų pagrindiniu dėmeniu nusakytas dalykas apibūdinamas priklausomuoju dėmeniu (juo ypač dažnai eina daiktavardžių kilmininkas) netiesiogiai pagal įvairius santykius (žr.: Bunevičiūtė 1998: 34; Labutis 2002: 90–91).

Kalbamųjų pavadinimų pagrindiniu dėmeniu eina abstraktusis daiktavardis *liga*, o priklausomieji dėmenys reiškiami daiktavardžių vienaskaitos arba daugiskaitos kilmininku. Šis pagrindinį dėmenį apibūdina įvairiais atžvilgiais<sup>6</sup>. Atsižvelgiant į tai, pagal sąsają su koku dalyku priklausomaisiais dėmenimis įvardijami klinikinių sąvokų požymiai, skiriamos tokios pavadinimų semantinės grupės<sup>7</sup>:

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su organu<sup>8</sup>:

virškinimo organų sistemos: *burnos ligos* DMK<sub>NY</sub>, NG, Šlt, U / *burnos ligos* LK<sub>T</sub> / *ligos burnos* K, *dantų ligos* LK, NG, Šlt, VŽ, *gomurio liga* Svk / *gomurio ligos* Svk, ŽL, *jaknų liga* VL / *jaknų ligos* NG, U / *ligos jaknų* V, *kepenų liga* Svk, ŽL / *kepenų liga* IM / *kepenų Liga* NotGyd / *kepenų ligos* K, LK<sub>T</sub> / *kepenų ligos* KU, SK, Svk, TS, V, Vlt, VŽ / *Kepenų ligos* LKA<sub>T</sub> / *ligos kepenų* SK, ZGL, *liežuvio liga* MTV / *liežuvio ligos* V, *liga vėderėlio*<sup>9</sup> SK,

5 Dalija Tekorienė tokių žodžių junginių pagrindinį dėmenį vadina terminu *argumentas*, o priklausomąjį – *predikatas* (Tekorienė 1982: 137–138).

6 Pasak Kazimiero Gaivenio, net ir tą patį pagrindinį dėmenį turintys sudėtiniai terminai gali sudaryti kelias temines grupes (Gaivenis 2014 [1975]: 70).

7 Jos pateikiamos pagal gausumą.

8 Daiktavardžio kilmininku nurodoma, koks organas yra pažeistas ligos (žr. Gaivenis 2014 [1964]: 26).

9 *Vėderėlis* „skrandis“.

*ligôs stemplês* LKA<sub>T</sub>, *lupu ligos* KUK<sub>K<sub>w</sub></sub> / *lupu ligos* TSp, *pilvelio*<sup>10</sup> *ligos* UK, *pilvo liga* SK, Svk / *pilvo ligos* A, NG, U / *pilvo ligas* A, DMK<sub>NY</sub>, SK, Svk, TS, Vad / *ligos pitwa* ZGL / *pilvos ligos* Vad, *pilvuko ligos* GRM, *ryklês ligos* Svk / *ligos ryklês* LytL, LL, VŽ, *skilvio liga* Gdt, NK, SK, Svk / *Skilwojo Liga* NotGyd / *skilvio ligos* NK, Svk, SŽK, U, UK<sub>T</sub>, VŽ / *ligos skilvio* U, *skrandžio ligos* NG, Šlt, *Tulžiês Liga* NotGyd / *tulžies ligos* Vlt, *vidurių liga* Ch, U, ŪK<sub>T</sub>, VŽ / *vidurių ligos* MG, RP, Svk, SŽK, Šlt, U, V, Vad, Vlt, VŽ, *žarnų liga* NG / *liga žarnų* Gdt, LytL, NG / *žarnų ligos* NG, NK, RP, Svk, U, VŽ,

lytinių organų sistemos: *gimdos liga* V / *gimdos ligos* PM, V / *ligos gimdos* V, *gimtinês*<sup>11</sup> *ligos* Svk, *gumbo liga* Svk / *gumbo*<sup>12</sup> *ligos* Svk, ŽL / *ligos gumbo* VL, *ligos kapšiuo*<sup>13</sup> SK, *ligos ovariumo* VL, *motês*<sup>14</sup> *ligos* SŽL / *motês ligos* SŽL,

jutimų organų sistemos: *akių liga* Art, Gdt, NG, LytL, LK<sub>v</sub>, MTV, NG, NK, Ps, Svk, SŽK, Šlt, U, UA, VŽ, Ž / *akių ligos* Art, ATL, Dž, Gdt, KUK<sub>K<sub>w</sub></sub>, LytL, LK<sub>v</sub>, LT, NG, NK, Svk, Šlt, TS, U, UA, VL, VŽ, ŽL, *lëlikês*<sup>15</sup> *ligos* ATL, LT, *ausų liga* Svk / *ausų ligos* Dž, KUK<sub>K<sub>w</sub></sub>, LytL, LK<sub>v</sub>, NG, Svk, SŽK, VŽ / *ausių ligos* TS, VŽ, *nosies liga* Svk / *nosies ligos* Gdt, KUK<sub>K<sub>w</sub></sub>, LK<sub>v</sub>, NG, SK, Svk, Šlt, TS, UA, VŽ, ŽL / *ligos nosies* KUK<sub>K<sub>w</sub></sub>, LytL, LL, VŽ,

bendrosios dangos: *kailio*<sup>16</sup> *liga* SK, *nagų ligos* Svk, SŽK, U, *odos liga* DžA, SK, Svk, ŽL / *liga odos* SK / *odos ligos* Hyg, LK<sub>v</sub>, NG, Ps, SK, Svk, ŠLL, Šlt, UK<sub>K<sub>v</sub></sub>, Vlt, VŽ, Ž / *ligos odos* SK / *uodos liga* SŽK / *Ūdôs Liga* NotGyd / *uodos ligos* SŽK, VL / *Ūdos Ligos* NotGyd / *ligos uodos* LB, *Plaukû Liga* NotGyd / *Liga plaukų* SK / *plaukų ligos* Svk, VŽ, Ž,

nervų sistemos: *dirksnių*<sup>17</sup> *liga* Art, SK / *ligos dirksnių* A, *nervų liga* DMK<sub>NY</sub>, NG, Svk, SŽK, Vlt / *nervų ligos* Gdt, LytL, NG, Svk, SŽK, TS, VL, Vlt, VŽ, ŽL / *ligos nervų* VL, *smagenų liga* Svk, ŽL / *smagenų liga*

10 *Pilvelis* „skrandis“.

11 *Gimtinė* „gimda“.

12 *Gumbas* „gimda“.

13 Vyro lytinis organas (lot. *scrotum*).

14 *Motė* 6. anat. „gimda“ LKŽe.

15 *Lëlikė* 2. anat. „akies vyzdys (*pupilla*)“ LKŽe.

16 *Kailis* „oda“, žr.: „[Plikumas] gali būti iš gimimo, bet tada esti tiktai iš dallies, arba teipgi kyla nuo kokios **kailio ligos**“ SK 1905 42.

17 *Dirksnis* „nervas“.

Svk / *smagenų ligos* Art, ATL, Gdt, LytL, LT, Svk, TSp, VŽ, ŽL / *ligos smagenų* TS / *smegenų ligos* SŽK,

kvėpavimo organų sistemos: *gerklės liga* Svk / *gerklės ligos* Dž, LK<sub>V</sub>, NG, SŽK, Šlt, Vad, VŽ / *gierkles ligas* ZGL / *ligos gerklės* K / *ligos gerklės* LytL, LL, VŽ, *plaučių liga* Art, DMK<sub>NY</sub>, Dž, JMŠK<sub>NY</sub>, Svk, SŽK, Šlt, U, VŽ / *liga plaučių* DMK<sub>NY</sub>, KUkK<sub>W</sub> / *plaučių ligos* Art, DMK<sub>NY</sub>, Dž, DžPK, Gdt, KU, NG, SK, Svk, SŽK, Šlt, VŽ, ŽL / *ligôs plaucziû* LKA<sub>T</sub> / *ligos plaucziu* ZGL / *ligos plaučių* U, V, *šalinių*<sup>18</sup> *ligos* Svk,

širdies ir kraujagyslių sistemos: *arterijų ligos* TS, *kraujagyslių ligos* Svk, ŽL, *Pryširdiês Ligos* Brangw, *širdies liga* AVK<sub>V</sub>, SK, Svk, Šlt, ŽL / *liga širdies* SK / *širdies ligos* Art, DMK<sub>NY</sub>, Gdt, MG, NG, SK, Svk, SŽK, Šlt, UK<sub>T</sub>, Vlt, VŽ, ŽL / *ligos szirdies* ZGL,

griaučių sistemos: *kaulų ligos* Dž, SŽK, VŽ, *kryžiaus ligos* NG, *nugarkaulio ligos* LKA<sub>T</sub>, *rietalio liga* VL,

šlapimo organų sistemos: *ingstų liga* PNA / *Ingftû Liga* NotGyd / *inkstų ligos* RP, *inkftû liga* TKK / *inkstų liga* Hyg, SK, Svk / *liga inkstų* SK / *inkstu ligos* DMK<sub>NY</sub>, SK, TS, Vlt, VŽ / *ligos inkstų* SK / *ingftû ligos* K, LKA<sub>T</sub>, *pūslės ligos* G / *puslės ligos* DMK<sub>NY</sub>, G / *ligos puslės* SK,

*jungčių: narių ligos* SŽK, U / *sanarių ligos* Dž / *synarių liga* Svk,

kraujotakos ir imuninės sistemos: *Blužnês Ligà* LPr / *bluznies ligos* KU / *blužnies ligos* VŽ / *Blužnes Ligos* LPr, *kraujo ligos* SK, SŽK,

limfoidinės sistemos: *pažandžių*<sup>19</sup> *liga* ŽD;

• pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su liga: *difterito liga* KLL, U, *džiovos liga* DžLA, LUK, Svk, ŠLL, U, Vlt, ŽD, *ekzemos liga* Svk, *girtūklystės liga* ŽLA, *influencos liga* TS, *ipokondrijos liga* Svk, *isterijos liga* Svk, *jadros liga* SŽL, *kaltuna liga* ZGL / *liga kaltuna* ZGL, *kaltuna ligas* ZGL / *ligos kaltunu* ZGL, *karbunkulo liga* ŠLL, *Kolerôs Liga* KK, *krupio liga* ŪK<sub>NY</sub>, *ligos raupu* ZGL, *ligos szkrofułu* ZGL, *maro liga* Svk, ŠLL, *neurastenijos liga* Svk, *neurastenijos ligos* Svk, *niežų liga* Svk, *nuomaro liga* G, *nuomariaus liga* Svk, *nuomirulio liga* Svk, *ramatos ligos* VŽ, *raupų liga* KLL, NG, Tsp, *rauplių liga* Svk, Ž / *Raupliû Liga* KK, *rožės liga* Art, BK, *Kropjû*<sup>20</sup> *Liga* KK, Svk, *sausgilos*<sup>21</sup> *ligos* Šlt, *sausligos ligos* VŽ, *sifilio liga* Art, Svk, *skarla-*

18 1 šalinis 2. „gomurio migdolas“ LKŽe.

19 *Pažandė* 4. anat. „po apatiniu žandikauliu esanti liauka (*glandula submaxilaris*)“ LKŽe.

20 *Kropės* „rauplės“.

21 *Sausgila* „kaulų, sąnarių gėlimas, reumatas“.

*tinis liga* Svk, *skrupulų liga* ŽD, *škarlatinos liga* TS, *skorbuto liga* Šlt, *šiltinės liga* AVK<sub>V</sub>, *trachomos liga* Svk, *vėžio liga* PM, Svk, Vlt, ŽL;

• pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su ligos požymiu: *akmens liga* TS / *liga akmens* IM, *akmens ligos* TKK, *apsigėrymo liga* TSp, *Balėjimo Liga* LPr, *blyškės liga*<sup>22</sup> LPr, *cukraus liga* Svk, *drapanų*<sup>23</sup> *ligos*<sup>24</sup> ŽmK, *gromuliavimo ligos* Vlt, *išbėrimo ligos* NG, *Išblyškimo Liga* LKA<sub>T</sub>, *karsčia liga* IM, *karščių ligos* Svk, *kosulio liga* SK, *ligos bžuda*<sup>25</sup> ZGL, *ligos karščiavimo* NK, *ligos kosulu* ZGL, *ligos putmenu*<sup>26</sup> ZGL, *ligos skaudulu* ZGL, *ligos szaszu* ZGL, *ligos uždegima* ZGL, *ligos žiwatawimu*<sup>27</sup> ZGL, *miego liga* Svk, *nesztumo ligos* U, *nutukimo liga* Svk, *pasiutimo liga* LytL, Svk, Šlt, U, *pastyrimo liga* Svk, *pleiskanų liga* Svk, *pučkų liga* DMK<sub>NY</sub>, *purpuros liga*<sup>28</sup> Svk, *puvimo ligos* Ps, *skurdos*<sup>29</sup> *liga* MTV, *tampymo liga* Svk, *wandens liga* K, LK<sub>T</sub> / *Wandens Liga* Brangw;

• pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su gyva (-omis) būtybe (-ėmis): *Band=Kirmino Liga* LPr, *drugio liga* Svk, *drugio ligos* SK, *jaunųjų liga* Svk, *kirmėlių liga* U / *kirmėlių liga* MTV, *Kirmėlių ligos* LKA<sub>T</sub>, *kūdikijų liga* Art, *kūdikijų ligas* TS / *Kudikių Ligos* LPr / *kudikių ligos* RAK, *liaudies liga*<sup>30</sup> DžPK, *ligos prabočių*<sup>31</sup> V, *lisnių liga* U, *mokinių ligos* Svk, *moterų liga* LK<sub>V</sub>, MG, PM, Svk, ŽLL, *moterų ligos* V / *moterių ligos* LKA<sub>T</sub> / *moterių ligos* PM, SK / *ligos moterų* V / *ligos moteru* ZGL, *neszcziųjų ligas* U, *pavaikio ligos*<sup>32</sup> VŽ, *tėvų ligos* Svk, *Trikynų Liga* LPr, *vaikų liga* SK, Svk, U, VŽ / *liga*

22 Kitaip dar vadinta *balt(a)lige* (lot. *chlorosis*).

23 „Su moteryste labai arti rišasi mėnesinės drapanos (menstruacija)“ ŽmK 1918 45.

24 „**Drapanų ligos** dažniausia atsiranda per pilvo suvaržymus; gorsetus, ir per permaža judėjimą gryname ore“ ŽmK 1918 45.

25 ×*blūdas* (brus. *блуд*) 2. „kliedėjimas, klajojimas“ LKŽe.

26 *Putmenys* „pabrinkimas poodiniuose audiniuose sergant širdies, inkstų ir kitomis ligomis; šiaip koks sutinimas, suputimas“ LKŽe.

27 *Žiwatawimas* „viduriavimas“.

28 „Ėsny uždegimų dar esti ir prie kitų ligų, kaip štai: <...>, prie **purpuros ligos** (Purpura haemorrhagica), <...>“ Svk 1921 3 1; dabartinis lotyniško termino *purpura haemorrhagica* atitikmuo yra *hemoraginė purpura* MedŽ 1980 466.

29 „Kada žmogus vis serga ar rauplėmis, ar drugiu, ar karsztine, o pakilęs, gerai nesugijęs isz tos ligos, silpnas budamas, puola greitai prie sunkaus darbo, tada jį pagauna **skurdos liga**: užpuola glindos į paausį ir utėlės kąsti ir norįs marszkinius mainys, vis nieko ne gelbės, pakol neišsžigydis isz tos ligos“ MTV 1898 25, žr. *skurda* „nesveikata, sunykimas, suliesėjimas“ LKŽe.

30 Šitai vokiečiai vadino džiovą DžPK 1909 34.

31 ×*prabočiai* „protėviai“ LKŽe.

32 „Reikia vienok neužmiršti, kad didelis plaukų slenkimas esti, perleidus išbėrimo ir kitas viešas ligas, kaip va: škarlatiną, jedrus, difteritą, šiltines, syfilį, **pavaikio ligas** ir t. t.“ VŽ 1908 8 4.

*vaikų SK, U, vaikų ligos Dž, Gdt, KU, LK<sub>v</sub>, MG, SK, UK, V, Žmd / ligos vaikų SK, V, žmogaus ligos Szv, TSp, ŽvK / zmogaus ligos IM / žmonių ligos LK, Svk, SŽL, VŽ;*

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su kūno dalimi, kuri yra apimta ligos: *galvos ligos NG, U, Ž / ligos galvos KUKK<sub>w</sub>, kaklo Liga NotGyd, kaklo ligos K, LK<sub>T</sub> / Kaklo Ligos LPr / kaklo Ligos NotGyd, Krutinės Liga LPr / liga krutinės U, krutinės ligos DMK<sub>NY</sub>, Dž, NG / Krutines Ligos LPr / krutinies ligos LPr / Krutinės Ligas LPr / krutinės Ligos NotGyd / ligos krutines ZGL, kūno liga Svk / kuno liga Svk, kuno ligos Svk / ligos kuno VL, Nugarôs Liga NotGyd, Pirbtû Liga NotGyd, sprando liga Svk / „sprando liga“<sup>33</sup> Svk / „sprando“ liga Svk, veido ligos Svk;*

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su vieta, kurioje reiškiasi liga: *dvasės liga VL, dvasios ligos V, ŽK / dvasės ligos VL / ligos dvasės VL, Juriû=Liga LPr / Jurû=Liga LPr, namų liga<sup>34</sup> DžA, proto liga Art, TUK, proto ligos Art, AVK<sub>v</sub>, Svk, SŽK, TS, U, Ū, ŪK<sub>NY</sub>, Vad, VŽ, sielos ligos TS, Umo<sup>35</sup> Ligos NotGyd, vidaus ligos LK<sub>v</sub>, Svk, vietos liga LiaudK;*

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su asmens, kuris pirmasis aprašė ligą, vardu: *Barlovo<sup>36</sup> liga<sup>37</sup> KU, VŽ, Brighto<sup>38</sup> liga SK / liga Bright'o SK, Pott'o<sup>39</sup> liga<sup>40</sup> VL / liga Pott'o VL, veneros<sup>41</sup> liga<sup>42</sup> ŽLL, veneros ligos<sup>43</sup> Svk, ŽLL;*

33 Kazio Griniaus kabutėse parašytas terminas.

34 Taip vadinta džiova.

35 3 × ūmas (brus. ум, l. um) l. „protas“ LKŽe.

36 Seras Thomas'as Barlow'as (1845–1945) buvo britų karališkasis gydytojas, žinomas dėl kūdikių skorbuto tyrimų ([https://en.wikipedia.org/wiki/Sir\\_Thomas\\_Barlow,\\_1st\\_Baronet](https://en.wikipedia.org/wiki/Sir_Thomas_Barlow,_1st_Baronet)). Jis įrodė, kad kūdikių skorbutas yra ta pati liga, kaip ir suaugusiųjų skorbutas. Liga buvo pavadinta jo vardu ([https://en.wikipedia.org/wiki/Barlow%27s\\_disease](https://en.wikipedia.org/wiki/Barlow%27s_disease)).

37 Dar vadinama terminu *vaikų škarbutas* KU 1906 22–23.

38 Richard'as Bright'as (1789–1858), britų gydytojas, pirmasis apibūdinęs klinikinius inkstų sutrikimo, žinomo kaip Braitto liga, arba nefritas, apraiškas (<https://www.britannica.com/biography/Richard-Bright>).

39 Liga pavadinta britų chirurgo Percivall'io Pott'o (1714–1788), kuris pirmą kartą ją aprašė XVIII a. pab., vardu ([https://en.wikipedia.org/wiki/Pott\\_disease](https://en.wikipedia.org/wiki/Pott_disease)). Šios ligos lokalizacija – stuburo slanksteliai. Dabar vadinama *stuburo tuberkulioze*. Nuoširdžiai dėkoju doc. dr. Eglei Marijai Jakimavičienei, konsultavusiai Pott'o ligos klausimu.

40 „O isz ligu, kurios kita isz biednystos, neretai pareina ir visokie kaulu uždegimai, k. a. **Pott'o liga**, baltieji tyniai etc.“ VL 1890 27 4.

41 Pagal romėnų meilės ir grožio deivės Veneros vardą.

42 „Jos gali sirgti **veneros liga** visai to nežinodamos, nepastebėdamos jokių ligos reiškinių“ ŽLL 1921 4.

43 „Didžiausias **veneros ligų** šaltinis – tai vad. prostitutės, t. y. merginos, kurios parsiduoda vyrams už pinigų ir tokiu būdu verčiasi“ ŽLL 1921 4.



- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su tautos, kurioje pirmiausia pasireiškė ar paplito liga, atstovais: *anglų liga*<sup>44</sup> KU, Svk, VŽ, ŽL, *ispanų liga*<sup>45</sup> Svk, *lenkų liga*<sup>46</sup> MG, *francuzų liga*<sup>47</sup> LytL;

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su laiku, kuriuo pasireiškia, trunksa liga: *kronikos*<sup>48</sup> *liga* Vlt 1913 62 2, *ligos kudikystes* VL, *vasaros liga*<sup>49</sup> KU, VŽ;

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su ligos atsiradimo priežastimi: *liga arietkas* ZGL, *skalsagrudžių*<sup>50</sup> *liga* Svk;

- pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su aplinkybėmis, kuriomis pasireiškia liga: *karo ligos* Svk.

## DVIŽODŽIŲ SUDĖTINIŲ PAVADINIMŲ SU PAGRINDINIŲ DĖMENIU LIGA, KURIŲ PRIKLAUSOMIEJI DĖMENYS REIŠKIAMAI DAIKTAVARDŽIO KILMININKU, STRUKTŪRINIAI MODELIAI IR JŲ RAIŠKOS TIPAI

Daugeliui tiriamųjų pavadinimų yra būdinga dabartinėje terminijoje įprasta pagrindinio dėmens (pažymimojo žodžio) ir priklausomojo dėmens (pažyminčiojo žodžio) tvarka, kitaip tariant, vyrauja pavadinimai, kurių pagrindinis dėmuo yra postpozicinis; struktūriškai juos galima būtų paivaizduoti šitaip:  $N_{Gen} \leftarrow N$  (žr. 1 lentelę), pvz.: *kronikos liga* ŠLL, *kuno ligos* Svk.

Daugiau nei tris kartus mažiau pavadinimų, kurių pagrindinis dėmuo yra prepozicinis; jų struktūrinis modelis  $N \rightarrow N_{Gen}$  (žr. 1 lentelę), pvz.: *liga szkorbuta* SK, *ligos kaltunu* SK.

44 Šitaip gydytojai K. Grinius ir Antanas Vileišis vadino rachitą. Deja, iš jų straipsnių konteksto neaišku, kodėl ta liga jų taip vadinta.

45 Taip gripą yra vadinęs K. Grinius, mat, kaip jis pats paaiškino, ši liga „1919 m. iš Ispanijos atėjusi“ (Grinius 1920: 3).

46 Šitaip trachomą yra vadinę vokiečiai (vok. *die Polenkrankheit*). Profesoriaus J. Hoppe'ės pastebėjimu, „tarp mozūrų delto esą taip daug trachomos, kad jie bėdinau ir purviniau gyveną, negu lietuviai ir vokiečiai, <...>“ (Avižonis 1913: 7–8).

47 Pasak gydytojo Prano Matulaičio, taip sifilį vadino Neapolio gyventojai. Prancūzai savo ruožtu tą ligą „priskaitė <...> italų palaidumui ir vadino ją Neapolitanus. Ispanai sakė, kad Columbus parvežė tą ligą iš Amerikos. Kiti vėl kaltino žydus, buk inkvizicijos išvyti iš Ispanijos praplatinę ligą Europoj“ (Matulaitis 1915: 11).

48 „Džiovos liga dažniausiai tęsiasi ilgai (**kronikos liga**)“ Vlt 1913 62 2, plg. *chroniškas*, -a 1. „trunkantis ilgesnį laiką, lėtinis (apie ligą)“: *Chroniška liga* rš LKŽe.

49 „<...> teip vadinama cholera infantum“ KU 1906 20.

50 *Skalsagrūdis* bot. „varpinių augalų parazitinių grybelių gentis (Claviceps)“ LKŽe.

Esama pavadinimų, kurių pagrindinis dėmuo vartojamas dviejose pozicijose, kitaip sakant, yra ir prepozicinis, ir postpozicinis; jų struktūrinis modelis  $N_{Gen} \leftarrow N$  vs  $N \rightarrow N_{Gen}$  (žr. 1 lentelę), pvz.: *Krutinės Liga* LPr / *Krutinės Ligos* LPr ir *liga krutinės* U / *ligos krutinės* ZGL.

1 lentelė. Struktūriniai modeliai ir jų skaitinė išraiška pagal pagrindinio dėmens *liga* vietą pavadinime

STRUKTŪRINIS MODELIS	RAIŠKOS TIPAI	SKAITINĖ IŠRAIŠKA
$N_{Gen} \leftarrow N$	$D_{Kilm} \leftarrow D_{Liga}$	189
	$D_{Kilm} \leftarrow D_{Ligos}$	
$N \rightarrow N_{Gen}$	$D_{Liga} \rightarrow D_{Kilm}$	54
	$D_{Ligos} \rightarrow D_{Kilm}$	

Galima daryti prielaidą, kad priklausomas dėmuo vartojamas postpoziciškai, norint jį pabrėžti, mat visa esminė informacija „sutelkta“ būtent jame, kita vertus, daiktavardžio postpozicijai įtakos galėjo turėti ir kitų kalbų poveikis (plg. Vasiliauskienė 1995: 135–137), mat nemažai knygų ir knygelių autoriai gydytojai arba vertė iš lenkų, vokiečių ir kt. kalbų, arba parengė, remdamiesi kitakalbių autorių darbais.

#### DVIŽODŽIŲ SUDĖTINIŲ PAVADINIMŲ SU SKIRTINGOMIS PAGRINDINIO DĖMENS *LIGA* RAIŠKOS FORMOMIS REIKŠMINIAI SKIRTUMAI

Tiriamuosiuose šaltiniuose gausu sudėtinių pavadinimų su kartotiniu dėmeniu *liga*, kuris reiškiamas ne tik vienaskaitos, bet ir daugiskaitos formomis, pvz.: *kaltuna liga* ZGL / *liga kaltuna* ZGL, *kaltuna ligas* ZGL / *ligos kaltunu* ZGL, *kūno liga* Svk / *kuno liga* Svk, *kuno ligos* Svk / *ligos kuno* VL, *lyties liga* VŽ, *lyties ligos* LK<sub>v</sub>, Svk, VŽ, ŽLL. Skaitant tekstus pastebėta, kad tokie pavadinimai turi skirtumų. Vienas iš jų – pavadinimais su vienaskaitos formos dėmeniu *liga* įvardijamos vieninės sąvokos, o su daugiskaitos formos dėmeniu *ligos* – kuopinės (dažniausiai pavadinamos tam tikros ligų grupės), pvz.: *akių ligos*, *gerklės ligos*, *kepenų ligos*. Kartais klinikinės sąvokos paskirumą aiškiai rodo greta pavadinimo pateiktas lotyniškas atitikmuo, pvz.: *akių liga* – *conjunctivitis* MTV, *kirmelių liga* – *helminthiasis* MTV, *liežuvio liga* – *glossitis* MTV, *odos liga* – *lupus* Dž, arba greta (dažniausiai skliaustuose) prirašytas sinonimas, pvz.: *kaulaligė*, *ispanų liga*, *gripas* Svk, *pastyrimo liga* arba *tetanas* (latyn. *Tetamu*) TS, *pažandžių*

(skrupulų) liga ŽD, pažandžių liga (skrufulai) Vlt, širdies liga – vitium cordis V, tampymo liga (tetanas) Svk. Tačiau tokių atvejų pasitaiko gana retai. Dėl šios priežasties dažnai nelengva pasakyti, apie kokią ligą rašoma, nebent pats kontekstas yra dalykiškai informatyvus; tarpais gelbsti ir publikacijos (jei tai straipsnis) arba skyriaus (jei tai knyga) pavadinimas ar kt.

Kai kuriais atvejais pavadinimas su vienaskaitos formos dėmeniu *liga* rodosi okazinis ar pavartotas stilistiniais sumetimais, pavyzdžiui, siekiant išvengti to paties termino kartojimo, arba kai vientisinį terminą kontekstas leidžia pakeisti sudėtinium (žr. Gaivenis 2002: 43), pvz.:

„Jaigu paimti išaugintų ant klijų bakterijų ir užkresti jomis kokį nors gyvulį, tad ansai apserga **diferitu**<sup>51</sup>. Patyrę tokiu budu nuo ko priguli **diferito liga**, daktarai lygšiolai stengesi visokiais vaistais tepti gomurį ligonių, idant sunaikinti tas bakterijas ir neduoti joms augti“ U 1896 13 99;

„Visgi ir su **niežais** geriausia eiti pas tikrą gydytoją, nes ne visados **niežų liga** lengva atskirti nuo keleto kitų odos ligų ir ne visiems žmonėms tas pats tepalas tinka“ Svk 1920 2 1;

„<...> skiepijimas nuo **rauplių** yra naudingas, nes nuo **rauplių ligos** apgina“ Svk 1914 4 13;

„<...> ypač dažnai drauge su badu eina šiltinė ir **skorbutas** (skurmuntas), apie kurį mes ir pakalbėsime dabar. **Skorbuto liga** ne nauja“ Svk 1912 10 37.

Įtarti pavadinimą esant okazinį kartais leidžia tai, kad tekste jis pavartotas tik vieną kartą, o dažniausiai aprašomoji liga vadinama vientisiniu pavadinimu. Pavyzdžiui, Petro Vileišio knygoje *Svarbiausios žmonių ligos* vienas iš skyrelių vadinasi *Jadra*, kuriame vartojamas terminas *jadra*: „Iš visu ligu pasirodancziu kruvomis **jadra** yra labiausei limpanti, <...>“ SŽL 1886 13; „Vaikai iki metu ir senei po 65 metu retai kada **jadra** suserga“ SŽL 1886 14; „<...> **jadra** labiausei limpa priesz iszbėrimą; <...>“ SŽL 1886 15, o *jadros liga* pavartota tik vienintelį kartą: „Nors **jadros liga** marumas nėra didelis, vienok nevienas vaikas, kurs pirmiaus visiszkai sveikas buvo, įgauna džiovą ir paskiaus numirszta“ SŽL 1886 15.

Kitais atvejais, manding, autoriai sąmoningai vartoja sudėtinį pavadinimą su dėmeniu *liga*, siekdami atkreipti skaitytojo dėmesį į aprašomą organizmo veiklos sutrikimą, norėdami pabrėžti šio rimtumą, mat žodis *liga*

51 Šiame ir kituose iliustraciniuose sakiniuose (tekste ir išnašose) pavadinimai rašomi pusjuodžiu šriftu šio straipsnio autorės.

labiau pritraukia skaitytojo akį, o vientisinio ligos pavadinimo skaitytojas gali ir nežinoti, nesuprasti ar pan., kitaip sakant, sudėtinis pavadinimas rodo informatyvesnis už vientisinį (plg. Даниленко 1977: 165–166), pvz.:

„**Sifilio liga** sukelia tam tikri mažytieji gyvūneliai, lotiniškai *spirochaetae pallidae* vadinami“ Svk 1914 5 19;

„**Rožės liga** yra odos (skuros) uždegimas“ BK 1911 44 (str. pavadinimas „Liga rožė“; tekste vartojama ir *rožė*, ir *rožės liga*);

„Be to dar svarbi plaukų slenkimo priežastis tai **pleiskanų**<sup>52</sup> **liga**“ Svk 1920 4 2.

Retsykiais pavadinimas su dėmeniu *liga* konkretizuojamas, greta nurodant ligos, apie kurią rašoma, pavadinimą, pvz.:

„Reikalinga pasigydyt **skilvio liga** (sloga<sup>53</sup>)“ Svk 1914 1 3;

„Tiesą pasakius, tokias istorijas iškrečia ne visai sveiki žmonės, net **nervų liga**, isterija vadinamą turintis“ Svk 1914 6 23.

Paskirais atvejais (ir tokie atvejai nereti) gydytojai vartoja sudėtinį pavadinimą su dėmeniu *liga*, kai rašo ne apie konkrečią ligą, – toks apibendrinamojo pobūdžio pavadinimas gali žymėti bet kurią sergančio organo ligą, pvz.:

„Mums pasilieka dar paminėti apie tai, kad ką tik užgimę kūdikiai, ateidami į šį pasaulį, labai dažnai suserga labai pavojinga **akių liga**, jeigu pas motyną buvo baltosios, turinčios pūlių ypatybės“ Šlt 1909 46 723;

„Turiu čia užtėmyti, kad moteris sergantis baltaisiais, ar kita kokia nors **gimdos liga** greičiaus išgys, jeigu turės mašinėlę, kuria galima leisti vaistus į vartus“ PM 1899 6;

„Veido skaistumas gadinasi, jei ingija **gumbo**<sup>54</sup> **liga** arba jei neščia pastoja“ Svk 1914 1 4;

„Jei kiekvienam ligoniui reikalingas švelnus širdingas apsigėjimas, tat **proto liga** sergančiam tat ypač daug sveria“ Art 1910 46 727.

Iš pateiktų sakinių matyti, kad sudėtiniais pavadinimais pažymima, jog žmogus serga gimda, akimis, gumbu, protu, tačiau kokia konkrečiai

52 Retinta straipsnyje jo autoriaus.

53 Sloga 1. „organo gleivinės uždegimas“ LKŽe.

54 Žodis *gumbas* čia vartojamas „gimdos“ reikšme.

gimdos, akių, proto liga, neaišku, kitaip sakant, pavadinimai *gimdos liga*, *akių liga*, *gumbo liga*, *proto liga* gali žymėti bet kurią gimdos, akių, gumbo, proto ligą. Tokiai vartosenai greičiausiai galėjo turėti įtakos gyvoji kalba, pvz.: *Jis dešimtį metų vandens liga*<sup>55</sup> *sirgęs* (Vilniaus kraštas); *Kad dar ne mirties liga* (ne mirštamoji liga), *tai pasveiks* (Alksnėnai); *Bado liga labai sunki* (Ėriškiai); *In kiek metų (po kiek metų) inkstų liga prisimetė* (Marijampolė); *Nuomaros liga bjauri* (Grūžiai) LKŽe.

Beje, tokių pavadinimų esama ir senuosiuose raštuose, pvz.: *kojų liga*, *liga kolera* (Konstantino Sirvydo žodynas *Dictionarium trium linguarum*); *kaltūno liga* (senieji raštai); *šiuodu sunkiai sirgo: kitas raupais, antras kaulų liga, alba stabu* (Jono Bretkūno *Postilė*), bei XIX a. antrosios pusės – XX a. pirmosios pusės raštuose, pvz.: *akmens liga* (Frydricho Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodynas, 1874); *Ilgiau kaip metų galvos smegenų džiūvimo liga sirgo* (Jono Basanavičiaus *Lietuviškos pasakos yvairios*); *Tas vaikas numirė nuo raupų ligos, tarpe jūsų pačių gimusios* (Jono Biliūno raštai); *Ši liga yra koleros liga (Nusidavimai apie Ewangelijos Prasiplatinimą tarp Žydų ir Pagonų*<sup>56</sup>); *Džiovos liga išmirė* (Simono Daukanto raštai); *Vėžio liga (Lietuvių rašomosios kalbos žodynas, 1932–1963)*; *Atėjo pasiutusį liga rauplių* (Antano Tatarės raštai) LKŽe.

Dar kitais atvejais pasitelkiami sudėtiniai pavadinimai su dėmeniu *liga*, norint atskirti ligą nuo jos sukėlėjo, įvardijamo vientisiniu terminu, pvz.:

„Tėvai-gi, kurie myli savo vaikus, matydami juos visus susipurvinius, neleis jų prie stalo bet lieps pirmučiausiai nusimazgoti rankas ir burną ir tokiu būdu apsergės juos nuo užsikrėtimo **lisnikų liga**“ U 1898 11 168, plg. „**Lisnikais** čionai mes vadiname visas kirmėles, atsirandančias žmogaus viduriuose“ U 1898 11 167;

„<...> **kaltūno ligos** nėra, tik žmonių neišmanymas ir apsilaidimas“ Svk 1921 3 3, plg. „<...> **kaltunas** pasidaro iš nešvarumo – kas nesišukuoja, nesiprausia, nekerpa plaukų. <...> visus **kaltunus** galima be baimės nukirpti“ Svk 1912 7 25.

Skyrium reikėtų paminėti *Sveikatos* rubrikoje *Klausimai ir atsakymai* rastus pavadinimus. Tai šio laikraščio skaitytojų pavartoti pavadinimai, pvz.:

„Išspaudinkite paaiškinimų apie **isterijos ligą**“ Svk 1913 12 46;

55 Šiame ir kituose iliustraciniuose sakiniuose retinta šio straipsnio autorės.

56 Mažosios Lietuvos periodinis leidinys. Buvo pirmojo lietuviško periodinio leidinio *Nusidavimai Dievo karalystėje* tęsinys. Ėjo 1832–1834, 1837–1914 08 ir 1921 m. (<https://www.vle.lt/straipsnis/nusidavimai-apie-evangelijos-prasiplatinima-tarp-zydu-ir-pagonu/>).

„Kaip išsigydyti nuo **nuomirulio ligos**<sup>57</sup>?“ (klausimas) ir „**Nuomirulio ligos** priežastys daugiopos <...>“ (atsakymas) Svk 1920 3 4.

Tiriamuosiuose šaltiniuose gausiai vartojama pavadinimų ir su daugiskaitos formos dėmeniu *ligos*. Tai paprastai ligų grupių pavadinimai, pvz.:

„Tankiausiai kudikis apkursta nuo **gerklės ligų**, kaip štai – skarliatina, troškulyš ir kitos ligos, <...>“ SŽK 1902 62;

„Naujo laiko lignonbutis sergantiems **plaučių ligomis** yra tai lignonbutis, pastatytas sveikoj vietoj, laisvoj nuo dulkių, į kurį priimami yra lignoniai su plaučių ir gerkės džiova“ Dž 1903 48;

„Visos **jaknų ligos** privalo būti pavestos daktaro globai, nes jos yra pavojingos; <...>“ NG 1908 85;

„<...> karščiavimas prie šiltinių ir **išbėrimo ligų**“ NG 1908 101;

„Ištikrųjų gi **proto ligų** yra daugelis ir jos toli nevienodai prasideda, apsireiškia ir pasibaigia“ Art 1910 46 727;

„Paprastai manoma yra, kad šitas dvokus kvapsnys paeinąs iš įvairių ligų (pavyzdžiui, **skrandžio, plaučių ligų**)“ Šlt 1911 23 267;

„Toliau, šiurpuliams užpuolus, kaip tai dažnai esti **karščių ligose**, alkoholis pralšina tuos šiurpulius, <...>“ Svk 1912 4 13;

„<...>; cholera, melinąjį spuogą, rožes ir kitokias **puvimo ligas** išnešioja musės; <...>“ Ps 1912 5 150;

„Todel nėra nieko stebėtino, kad viso kūno peršalimas, kaip pasekmė kojų peršlapimo, taip dažnai būna priežastis įvairių slogų ir taip vadinamų **sausgilos**<sup>58</sup> **ligų**“ Šlt 1912 1 11;

„<...> vieną kartą, aš tos **sprando ligos** apimtas, su kitu lignoniu nueinu pas daktarą <...>“ Svk 1914 2 6;

„Net kaimuose plėste plečiasi taip apkrikštytos **veneros ligos**<sup>59</sup> <...>“ Svk 1921 3 3.

Pavadinimai, kurių pažymintčiuoju dėmeniu eina konkrečios reikšmės (dažniausiai kūno dalies ar organo) pavadinimas, pvz.: *akis, gerklė, jaknos, plaučiai, skrandis, sprandas*, žymi tų kūno dalių ar organų ligas (žr. semantines grupes „Pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su organu“,

57 *Nuomirulio liga* „epilepsija“. Pasakytina, kad tiriamuoju laikotarpiu gydytojų buvo vartojamas ir terminas *epilepsija*, pvz.: *epilepsija* arba *nuomara* NG 1908 103, *nuomaris (epilepsija)* MG 1913 1 16, *nuomarius* arba *epilepsija* Svk 1921 1 2, ŽL 1921 24, *epilepsija* DžA 1911 22.

58 *Sausgila* „kaulų, sąnarių gėlimas“ LKŽe.

59 *Veneros ligos* „lytinės ligos“.

„Pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su kūno dalimi“). Pavadinimai, kurių pažyminčiuoju dėmeniu eina abstrakčios reikšmės pavadinimai (dažniausiai priesagos *-imas* vediniai), kaip antai *išbėrimas*, *karščiai*, *puvimas*, žymi ligas, kurių pagrindinis požymis yra įvardytas pažyminčiuoju dėmeniu (žr. semantinę grupę „Pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su ligos požymiu“).

Pasitaiko, kad pavadinimas su pagrindiniu dėmeniu *ligos* yra konkretizuojamas – greta skliaustuose nurodomas tikslus tos ligų grupės ligos pavadinimas, pvz.:

„Pirtis gali pagelbėti kai kuriose ligose, kaip štai: <...>, kai kuriose **nervų ligose** (sausgėlose)“ Svk 1920 2 2.

Apskritai tariant, tiriamajame laikotarpyje, kaip jau buvo minėta, daugelis žmonių ligų dar neturėjo tikslių pavadinimų (be to, nebuvo iki galo aiškios ir kai kurių klinikinių sąvokų ribos), todėl suprantamas pavadinimų su dėmeniu *liga* paplitimas populiariamuosiuose medicinos ir sveikatos tekstuose, rašytuose paprastiems žmonėms. Tų tekstų autoriai, nežinodami, kaip tiksliai ir, svarbiausia, skaitytojui suprantamai įvardyti ligą, apie kurią rašo, versdavosi kalbamojo pobūdžio pavadinimais:

„Kartais suparalyžiavimas gali atsitikti nuo **nervų ligos**, paeinančios ir nuo šalto vėjo užpūtimo“ NG 1908 32;

„Visai negalima naudotis karšta pirčia šituose atsitikimuose: 1) visiems tiems, kas turi smagiai įsigalėjusią **širdies ligą**, <...>“ Šlt 1910 44 699.

#### PAGRINDINIO DĒMENS *LIGA* (NE)BŪTINUMO KLAUSIMU

Kaip rašoma akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje*, žodžių junginių, reiškinčių nusakomuosius santykius, pagrindinis dėmuo (pažymimasis žodis) žymi apibendrintą, platesnį daikto pavadinimą, o priklausomasis (pažyminys) – antrinį, siauresnį, tikslesnį, dažnai individualų to daikto vardą. Tokių junginių reikšmė dažnai prilygsta priklausomuoju dėmeniu einančio daiktavardžio reikšmei, kitaip tariant, daugelį vardo reikšmės junginių gali atstoti jų priklausomasis dėmuo (LKG III 195; DLKG 1994: 559–560).

Šitai būdinga ir sudėtiniais terminams. Jų loginis ir gramatinis centras yra pagrindinis dėmuo, kuriuo visada eina konkretus arba abstraktus daiktavardis (Gaivenis 2014 [1968]: 34). Tačiau pagrindinis tokių terminų dėmuo ne visada sutampa su jų semantine dominante, kitaip sakant,

dažniausiai prasmės krūvį žodžių junginyje turinčiu dėmeniu. Toks nesutapimas ypač ryškus tais atvejais, kai sudėtinių terminų priklausomaisiais dėmenimis eina daiktavardžių kilmininkai. Tokių terminų pirmasis (pažymintysis) dėmuo semantiškai yra svaresnis, turiningesnis negu antrasis (pažymimasis) dėmuo, vadinamas pagrindiniu (Gaivenis 2014 [1975]: 64–65).

Skaitant tiriamuosius šaltinius taip pat matyti, kad neretai pagrindinis prasminis krūvis tenka pažyminčiajam dėmeniui, kuris vienas pats tiksliai pavadina ligą, taigi tokiais atvejais dvižodžių pavadinimų dėmuo *liga* rodo nebūtinai, kaip ir visas toks pavadinimas, be to, neretai tame pačiame tekste vartojami ir vientisiniai, ir sudėtiniai pavadinimai, žymintys tą pačią klinikinę sąvoką (žr. 2 lentelę).

**2 lentelė. Vientisiniai ir sudėtiniai pavadinimai, kuriais įvardijamos tos pačios klinikinės sąvokos**

SUDĖTINIAI PAVADINIMAI	VIENTISINIAI PAVADINIMAI
<i>diflerito liga</i> KLL, U	<i>diferitas</i> Art, Dif, DžPK, Gdt, KLL, LytL, LŪ, NG, PNA, Svk, Šlt, TS, U, ŪK <sub>NY</sub> , V, Vad, VŽ, Ž, ŽL
<i>džiovos liga</i> DŽLA, LUK, Svk, ŠLL, U, Vlt, ŽD	<i>džiova</i> Art, ATL, Dez, Dž, DŽLA, DžPK, Gdt, KLL, KU, LytL, LT, MG, NG, PNA, RČ, Svk, SŽL, ŠLL, Šlt, TS, U, UK, UL, V, Vad, Vlt, VŽ, ŽD, ŽL, ŽLA, Žmd
<i>ekzemos liga</i> Svk	<i>ekzema</i> Svk, ŽL
<i>girtūklystės liga</i> ŽLA	<i>girtuoklystė</i> Art, Dž, NG, Šlt, V, VŽ
<i>influcos liga</i> TS	<i>influcos</i> <sup>60</sup> Art, DžPK, Gdt, LytL, Svk, TS, Vlt, VŽ, Ž, ŽD
<i>ipokondrijos liga</i> Svk	„ <i>ipochondrija</i> “ <sup>61</sup> VŽ
<i>isterijos liga</i> Svk	<i>isterija</i> Svk
<i>jadros liga</i> SŽL	<i>jadra</i> SŽL
<i>karbunkulo liga</i> ŠLL	<i>karbunkulas</i> Gdt, LytL, ŠLL, Šlt, U, V
<i>kosulio liga</i> SK	<i>kosulys</i> SK
<i>krupio liga</i> ŪK <sub>NY</sub>	<i>krupis</i> ŪK <sub>NY</sub>
<i>maro liga</i> Svk, ŠLL	<i>maras</i> Art, Dez, G, KLL, KMŠK, LytL, MTV, Šlt, UL, Vlt, VŽ
<i>niežų liga</i> Svk	<i>niežai</i> Gdt, KD, NG, Svk, Szv, Šlt, TS, V, Ž, ŽL

60 „Kadangi ji atkeliavo iš Ispanijos, tai ją vadina dar ispaniška, arba „poniška“ (mat, vieni neištaria, o juokdariai tvirtina, būk šia liga pirmas apsirgęs Ispanijos karalius)“ TS 1918 36 14.

61 Dar vartoti tokie variantai: *hypokandrija* VŽ 1905 192 4 / „*hypochondrija*“ VŽ 1906 143 4, KU 1906 64 / „*hipochondrija*“ Art 1910 33 126. Kaip matyti, net trys terminai rašomi kabutėse, greičiausiai abejota dėl šio svetimos kilmės termino rašybos.



<i>nuomaro liga</i> G	<i>nuomaras</i> NG
<i>nuomariaus liga</i> Svk	<i>nuomarius</i> Svk
<i>nuomirulio liga</i> Svk	<i>nuomirulis</i> SŽK, V
<i>raupų liga</i> KLL, NG, Tsp	<i>raupai</i> AKol, Art, ATL, Dez, Dif, DžPK, Gdt, KD, KLL, KMŠK, LytL, LT, NG, RČ, ŠLL, Šlt, TS, U, UA, UK, UL, V, Vad, Vlt, VŽ
<i>rauplių liga</i> Svk, Ž	<i>rauplės</i> Art, Gdt, NG, Svk, Šlt, VŽ, Ž
<i>rozės liga</i> Art, BK	<i>rozė</i> A <sub>2</sub> , Art, BK, Dez, Gdt, KLL, LytL, LŪ, NG, PNA, RČ, Svk, ŠLL, Šlt, TS, V, Vlt, VŽ, Ž, ŽL
<i>sifilio liga</i> Art, Svk	<i>sifilis</i> <sup>62</sup> ATL, DžPK, Gdt, LT, RČ, Svk, Šlt, TS, Ū, V, Vad, VŽ, ŽL, ŽLL
<i>skarlatinos liga</i> Svk	<i>skarlatina</i> Gdt, KLL, KŽP, LytL, Svk, U, V, ŽL
<i>škarlatinos liga</i> TS	<i>škarlatina</i> TS
<i>skorbuto liga</i> Šlt	<i>skorbutas</i> Šlt, V
<i>šiltinės liga</i> AVK <sub>v</sub>	<i>šiltinė</i> AVK <sub>v</sub>
<i>trachomos liga</i> Svk	<i>trachoma</i> Art, ATL, Gdt, KLL, KT, LT, MG, Ps, Svk, SŽK, Šlt, TS, VŽ, ŽL
<i>vėžio liga</i> PM, Svk, Vlt, ŽL	<i>vėžys</i> NG, Svk, Vlt, ŽL

Kaip matyti iš kairiojoje 2 lentelės skiltyje pateiktų sudėtinių pavadinimų, jų pagrindinį dėmenį *liga* galima laikyti pertekliniu arba informaciniu požūriū tuščiu žodžiu (žr. Tekorienė 1982: 139), nes pažymintysis dėmuo pats vienas tiksliai įvardija klinikinę sąvoką ir vartojamas dažniau (tą rodo greta pavadinimų pateiktos šaltinių santrumpos) kaip vientisinis terminas.

Vis dėlto tiriamojo laikotarpio medicinos ir sveikatos tekstų autoriai nesitenkino vientisinais pavadinimais, bet pasitelkdavo ir ilgesnius jų variantus, kurie, kaip matyti iš sukauptos medžiagos, buvo gana gajūs. Kaipgi reiktų traktuoti tokias pavadinimų poras? Visų pirma čia tikslinga kelti sinonimijos<sup>63</sup> klausimą. Jį kelti leidžia substitucija – „labai svarbus sinonimų nustatymo kriterijus“ (Valiulytė 1998: 14). Kaip pavyzdį paimkime vieną pavadinimų porą – *nuomaras* – *nuomaro liga*. Ir *nuomaras*, ir *nuomaro liga* pavadina tą pačią ligą – epilepsiją – „lėtin[ę] lig[ą]“, kuriai būdingi įvairūs

62 Maksas Fasmeris žodį *sifilis* sieja su Ovidijaus *Metamorfozių* veikėjo, kuris sirgo šia liga, vardu. Pradėjo vartoti Džirolamas Frakastoras iš Veronos (1530 m.) ([https://www.slovorod.ru/etym-vasmer/\\_pdf/vasmer-etymologic-dict3.pdf](https://www.slovorod.ru/etym-vasmer/_pdf/vasmer-etymologic-dict3.pdf)).

63 Terminų sinonimijos (taip pat ir variantiškumo) priežastimi Angelė Kaulakienė laiko sąvokų nominacijos įvairavimą. Šis reiškinys būdingas ne tik XIX a. pab. – XX a. pr. lietuvių medicinos, bet ir kitų sričių, pavyzdžiui, fizikos, terminijai. Neretai šio laikotarpio populiarinamuosiuose fizikos tekstuose (straipsniuose, vadovėliuose) sąvoka įvardijama dvejopai ne tik skirtinguose, bet ir tame pačiame tekste (plačiau žr. Kaulakienė 2009: 23–26, 40–42, 82–85).

priepuoliai, tam tikri asmenybės pakitimai, kartais progresuojantys iki silpnaprotystės“ (ME I 235). Tokių pavadinimų porų kaip *nuomaras* ir *nuomaro liga* nariai tekste gali būti keičiami vieni kitais, nes tiek vientisinis, tiek sudėtinis pavadinimas turi visiškai vienodą reikšmę. Pasak terminologės Astos Mitkevičienės, sinonimus galima klasifikuoti į kelis tipus pagal tam tikrus kriterijus (kalbos lygmenį, šaknį, struktūrą) (Mitkevičienė 2015: 48–49). Taigi, pagal kalbos lygmenį kalbamuosius pavadinimus galima vadinti mišriaisiais sinonimais, pagal šaknį – bendrašakniais sinonimais (plg. *-mar-*), o pagal struktūrą – trumpaisiais ir ilgaisiais variantais<sup>64</sup> (plačiąja prasme) (plg. Keinys 1980: 101). Pastarasis atvejis rodosi kiek keblesnis, mat būtų sunku pasakyti, ar sudėtinis pavadinimas *nuomaro liga* yra sutrumpintas, ar atvirkščiai – vientisinis pavadinimas *nuomaras* yra pailgintas. K. Gaivenis yra rašęs, kad termino „ilgumas yra atvirkščiai proporcingas jo vartosenos dažnumui: kuo dažniau vartojamas terminas, tuo jis trumpesnis <...>. Mokslo kalboje vartojant terminus, kartais galima praleisti jų fakultatyviusius dėmenis, savotiškai pertvarkyti ilgus sudėtinius pavadinimus“ (Gaivenis 2014 [1982]: 121). Tačiau terminas gali būti ir pailginamas, pridodant paaškinamąjį žodį arba transformuojant ir praplečiant terminą, kuomet jis pasidaro nepakankamai aiškus. Ir tai atsitinka tuomet, kai terminas patenka į kito stiliaus tekstą. Tuomet terminai gali būti vartojami su tam tikrais paaškinamaisiais žodžiais (žr. Gaivenis 2014 [1982]: 122). Dėl pagrindinio dėmens *liga* terminas *nuomaro liga* formos atžvilgiu atrodo aiškesnis, tačiau tas dėmuo kartu yra ir perteklinis (plg. Mitkevičienė 2015: 50). Sunku nesutikti su A. Mitkevičiene, teigiančia, kad „[V]is dėlto nėra kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti, kada tam tikras žodžių junginys yra terminas, o kada kažkoks termino ir paaškinamojo žodžio junginys“ (Mitkevičienė 2015: 50). Grįžkime prie minėtosios poros *nuomaras* ir *nuomaro liga*. Labiau tikėtina, kad vientisinis pavadinimas yra pirminis pavadinimas, ir jis pailgintas, bet tikrai ne dėl to, kad jam stigtų aiškumo ar tikslumo. Greičiausiai ilgis pavadinimo variantas vartojamas grynai subjektyviais sumetimais, siekiant įtaigumo

64 Borisas Golovinas ir Rafailas Kobrinai tokius sinoniminius terminus vadino *ilgąja termino forma* ir *trumpąja termino forma* (Головин, Кобрин 1987: 54–56). Trumpinama dviem būdais – praleidžiant junginio žodį arba junginį keičiant žodžiu (Головин, Кобрин 1987: 57, plg. Даниленко 1977: 76, 183–187). Valerijos Danilenko manymu, terminas *trumpoji termino forma* nėra vykęs, ir siūlo vartoti terminą *trumpasis termino variantas* (rus. *краткий вариант термина*), jį apibrėždama kaip reikšmės atžvilgiu lygiavertę, bet tam tikrais būdais sutrumpintą tą pačią sąvoką įvardijančią kalbinę konstrukciją (Даниленко 1977: 181–182). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dabartinėje lietuvių terminologijoje terminais *ilgasis (trumpasis) termino variantas* ir *ilgoji (trumpoji) termino forma* vadinami skirtingų tipų sinonimai (plačiau žr. Mitkevičienė 2015: 47–51, 55–57).

(plg. Vaskelaitė 2021: 218), o šis yra labai svarbus medicinos ir sveikatos tematikos tekstuose. Minėtą teiginį patvirtintų ir tai, kad, jei peržvelgtume 2 lentelės pavyzdžius, pastebėtume, kad dažnu atveju tame pačiame šaltinyje, vadinasi, ir to paties autoriaus, vartojamas ir vientisinis, ir sudėtinis pavadinimas. Ką tai rodo? Ogi kad abu pavadinimai fiksuoti tame pačiame kontekste. Taigi, tokius atvejus kaip *nuomaras* (vienažodis terminas) ir *nuomaro liga* (atributinis vardo kilmininko junginys (sudėtinis terminas)) galima laikyti ir kontekstiniais sinonimais, t. y. terminais, kurie yra sinonimai tik kontekste (žr. Mitkevičienė 2015: 50). Tokius atvejus su tekstine vartosena sieja ir Ramunė Vaskelaitė (žr. Vaskelaitė 2021: 218).

Aptartųjų sudėtinių pavadinimų, lyginant juos su vientisiniais sinoniminiais jų atitikmenimis, pagrindinis dėmuo *liga*, formaliai žiūrint, rodosi perteklinis. Tačiau kai kuriais atvejais tokie pavadinimai su dėmeniu *liga* (nors esama ir vientisinių jų atitikmenų) atrodo pamatuoti, mat taip pašalinamas nevienareikšmiškumas (plg. Vaskelaitė 2021: 208, 218). Aptarkime keletą tokių pavadinimų. Pavyzdžiui, *nutukimo liga*<sup>65</sup> Svk ir *nutukimas*<sup>66</sup> Svk, TS. Vientisinis pavadinimas *nutukimas* nėra tikslus, skaidrus, mat juo gali būti įvardijama ir ne liga, o tiesiog vyksmas (*nutukimas* ← *nutukti* „pasidaryti riebiam“); taip pat juo gali būti įvardytas ir kokios nors kitos ligos požymis; šiuo atveju sudėtinis pavadinimas *nutukimo liga* yra tikslesnis. Tas pats pasakytina ir apie tokias pavadinimų poras kaip *pasiutimo liga* LytL, Svk, Šlt, U ir *pasiutimas* Art, LytL, Svk, Šlt, U, ŽL, *tampymo liga* Svk, TS ir *tampymas* NG, PNA, Svk, VŽ, ŽL. Šiais atvejais vientisiniai pavadinimai *pasiutimas* ir *tampymas* (*pasiusti*, *tampyti* turi ne vieną reikšmę) yra semantiškai platesni nei sudėtiniai pavadinimai *pasiutimo liga*, *tampymo liga*. Apskritai kalbant, be konteksto nebūtų aišku, kad vientisiniais pavadinimais *nutukimas*, *pasiutimas*, *tampymas* yra įvardijama liga. Kaip matyti iš pavyzdžių, tai būdinga tik abstraktams.

Atskirai minėtini tokie sudėtiniai pavadinimai, kurių pagrindiniu dėmeniu eina ir vienaskaitos, ir daugiskaitos formomis reiškiamas žodis *liga*, pvz.: *drugio liga* Svk, Šlt ir *drugio ligos* SK, *neurastenijos liga* Svk ir *neurastenijos ligos* Svk. Pavyzdžiui, pavadinimas *drugio liga* pavartotas K. Griniaus ir A. Vileišio straipsnių pavadinime „Apie drugio ligą“, tačiau pačiame

65 „Iš to ir **nutukimo liga**“ Svk 1914 6 22.

66 „Toku būdu viena iš priežasčių **nutukimo**, tai apsilpnytas maisto suvartojimas, ilgesnis maisto pasilaikymas kūne“ Svk 1914 5 21.

tekste gydytojai vis dėlto vartoja vientisinį terminą *drugys*. *Severos kalendoriuje* rastas pavadinimas *drugio ligos*: „Abelnais apsimėškimais tųjų **drugio ligų** yra: silpnumas, žiojavimas, galvos skaudėjimas, atsidavimas iš skilvio, <...>“ SK 1901 34. Kaip matyti iš konteksto, žodžių junginiu su daugiskaitos formos pagrindiniu dėmeniu *ligos* įvardyta ne vieninė, bet kuopinė sąvoka, dar plg. „**Drugys** yra visokio skyriaus, <...>. **Drugys**, kokio skyriaus jis nebutu, atsikartoja <...>“ SK 1901 34. Dar vienas analogiškas pavyzdys būtų pavadinimai *neurastenijos liga* Svk ir *neurastenijos ligos* Svk 1911 2 7: „<...> tokiose kelionėse nevienas įgyja ar pasididina **neurastenijos ligas** arba nervų perilsimą.“ Šiuo atveju pavadinimu *neurastenijos liga* įvardijama vienietinė klinikinė sąvoka ir jis tekste keičiamas vientisiniu terminu *neurastenija*. O *neurastenijos ligos* pavadina ligų, kurių pagrindinis požymis neurastenija, grupę.

XIX a. pab. – XX a. pr. populiarinamuosiuose medicinos ir sveikatos tekstuose pasitaiko atvejų, kai klinikinės sąvokos įvardijamos sudėtiniais pavadinimais ir vientisiniais pavadinimais dūriniais su kartotiniu sandu *liga*. K. Gaivenis vieną iš atributinių junginių reiškiamų lietuviškų sudėtinių terminų kitimo krypčių yra nurodęs jų virtimą sudurtiniais žodžiais<sup>67</sup> (plg. Gaivenis 2014 [1966]: 506; Головин, Кобрин 1987: 57). Tokį vientisinių terminų sudarymo būdą Sergejus Griniovas vadino morfologiniu–sintaksiniu terminų kūrimu (Гринев 1993: 153). Kyla klausimas, ar galima teigti, kad kai kuriems tiriamosios medžiagos sudėtiniais pavadinimams būdinga tokia kitimo kryptis, kitaip tariant, virtimas dūriniais? Vargu bau, nes dažni atvejai, kai dūrinys chronologiniu atžvilgiu yra anksčiau už sudėtinį pavadinimą. Pavyzdžiui, *sprandoligė* fiksuota 1898 m. tekste, o *sprando liga* pavartota *Sveikatoje*, kuri pradėta leisti tik 1909 m. *Akmenligė* vartojama minėtame 1898 m. tekste, o *akmens liga* – 1918 m. *Tėvynės sargo* straipsnyje. Ir dar keletas pavyzdžių: *krupligė* NG 1908 ir *krupio liga* ŪK<sub>NY</sub> 1911, *niežligė* SŽL 1906 ir *niežų liga* Svk 1920, *siutaligė* V 1890 / *pasiutligė* ŠLL 1901, Art 1910 ir *pasiutimo liga* Svk 1910, Šlt 1914, *protligė* U 1897, SŽK 1902, NG 1908, VŽ 1908, Svk 1910 ir *proto liga* TUK 1903, *Wežlig[ė]* PrúfKal 1879 ir *vėžio liga* PM 1899, Svk 1913, Vlt 1914, ŽL 1921. Tiesa, pasitaikė atvejis, kai tame pačiame tekste vartojamas ir dūrinys, ir sudėtinis pavadinimas, pvz., *kirmelligė* MTV 1898 ir *kirmėlių liga*

67 B. Golovinas, R. Kobrinai dūrybą laiko labiausiai paplitusiu trumpųjų termino variantų kūrimo būdu (Головин, Кобрин 1987: 57).

MTV 1898. Taipgi aptikta atvejų, kai dūrinys chronologiškai vėlesnis už sudėtinį pavadinimą, pvz.: *raupų liga* Tsp 1898, KLL 1920, NG ir *raupleligė* Svk 1913, *vandens liga* K 1898, LK<sub>T</sub> 1912 ir *vandenligė* Svk 1909, DMK<sub>NY</sub> 1912, Gdt 1915, LytL 1915. Vis dėlto šie paskiri atvejai neduoda pagrindo sakyti, kad sudėtiniai pavadinimai su dėmeniu *liga* kinta minėta kryptimi, t. y. virsta sudurtiniais pavadinimais.

## IŠVADOS

XIX a. pab. – XX a. pr. populiariamuosiuose medicinos ir sveikatos tekstuose (knygose, knygelėse, laikraščių ir kalendorių straipsniuose) rasti 206 dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad priklausomaisiais dėmenimis įvardijami klinikinių sąvokų požymiai pagal vienuolika dalykų. Vyrauja pavadinimai pagal priklausomojo dėmens sąsają su organu. Nemažai pavadinimų pagal priklausomojo dėmens sąsają su *liga* ir pavadinimų pagal priklausomojo dėmens sąsają su ligos požymiu. Reti arba tik pavieniai pavadinimai, kurių priklausomieji dėmenys pagrindinį dėmenį *liga* apibūdina įvairiais kitais semantiniais aspektais.

Dvižodžiams sudėtiniais pavadinimams su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir daiktavardžio kilmininku reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis būdingi du struktūriniai modeliai –  $N_{Gen} \leftarrow N, N \rightarrow N_{Gen}$ . Viršų ima pavadinimai su postpoziciniu pagrindiniu dėmeniu (jų raiškos tipai –  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Liga}, D_{Kilm} \leftarrow D_{Ligos}$ ). Pavadinimų su prepoziciniu pagrindiniu dėmeniu triskart mažiau (jų raiškos tipai –  $D_{Liga} \rightarrow D_{Kilm}, D_{Ligos} \rightarrow D_{Kilm}$ ).

Remiantis tiriamąja medžiaga, išsiaiškinta, kad pavadinimai su kartotiniu dėmeniu *liga*, kuris reiškiamas vienaskaitos ir daugiskaitos formomis, turi reikšminių skirtumų. Pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* vartojami, kai: norima įvardyti vieninę sąvoką, neturima omenyje konkreči *liga*, siekiama atkreipti skaitytojo dėmesį, norima išvengti to paties pavadinimo kartojimo, kontekstas vientisinį pavadinimą leidžia pakeisti sudėtinium ar kt. Pavadinimais su daugiskaitos formos dėmeniu *ligos* įvardijamos kuopinės sąvokos (paprastai įvardijamos ligų grupės).

Tiriamajame laikotarpyje daugelis žmonių ligų dar nebuvo identifikuotos ir neturėjo tikslių pavadinimų, todėl populiariamųjų tekstų autoriai (daugiausia gydytojai), nežinodami, kaip tiksliai ir, svarbiausia, skaitytojui suprantamai įvardyti ligą, apie kurią rašo, versdavosi sudėtiniais

tikslinamojo pobūdžio pavadinimais su dėmeniu *liga*. Gali būti, kad tokiems pavadinimams paplisti turėjo įtakos ir gyvoji kalba.

Išnagrinėjus pavadinimus su vienaskaitos kilmininku reiškiamu pagrindiniu dėmeniu *liga*, nustatyta, kad neretai prasminis krūvis tenka priklausomajam dėmeniui, kuris vienas pats tiksliai įvardija klinikinę sąvoką ir vartojamas tekstuose kaip vientisinis terminas, o pagrindinis dėmuo *liga* yra perteklinis. Tokias tą pačią sąvoką įvardijančias sudėtinio ir vientisinio pavadinimų poras galima traktuoti įvairiai – kaip mišriuosius, bendrašaknius, kontekstinius sinonimus ar trumpuosius ir ilguosius pavadinimų variantus.

## ŠALTINIAI

### KNYGOS IR KNYGELĖS

Ach – *Apie cholera ir kaip nuo jos apsisaugoti*, atspausda iš „V. Ž.“, No 77, Vilnius, 1905.

AKol – [Vaistininkas (Daktaras)]. *Apie kolerą. – Kaip atsigtinti nū Koleros ir kiti Naudingi skaitymai*, Tilžė, 1893, 14–27.

ATL – [D-ro P. Avižonies]. *Aklumas ir trachoma Lietuvoje*, referatas skaitytas 1912 m. Lietuvių mokslo dr-jos visuotin. susirinkime, atspaudinta iš „Lietuvių tautos“, Vilnius, 1913.

Brangw – *Brangwyn's tikrą namū slogā, arbā Ar gēr yrā, brangwyno gērti, ar nē? : trumpas ir gražūs susikalbėjimas, nekuriām kiemē laikytas / kuri ant pamókslo ir pagraudėnimo jauniems ir seniems, bagótiems ir wargdieniāms, kožnām ant naudós wóksiskay surāše kūnigas Bóttcher; o į lietuwiszkā kālbā iszwerte Fridrikis Kurszātis, lietuwininkū kūnig's Karaliāucziuje, Karaliāucziuje: [Susilaikymo nuo gērimo draugijā], 1844 ([Karaliaučius]: [D.G.H. Degeno spaustuvej]).*

Ch – *Cholera ir kova su ja*, vertė D-ras A. V., Vilnius, 1907.

Dez – *Dezinfekcija*, parašė karo gydytojas E. Draugelis, Vilnius, 1914.

Dif – *Difteritas*, D-ras A. V., Vilnius, 1907.

Dž – Dr. S. A. Knopf. *Džiova ir kova su ja: populiariškas konkursinis darbas, apdovanotas ant kongreso Berlyne (24–27 geg. 1899 m.)*, susirinkusio apšvarstyti kovos įrankius su džiova, sutaisė D-ras A. V., Tilžėje, 1903.

DŽA – *Džiova; Alkoholis*: referatai, surengti „Aušros“ draugijai / dr. F. Matulaitis, [JAV: s.n.] (Chicago, Ill.: spauda „Lietuvos“), 1911.

DžLA – *Džiova ir Kaip tos ligos apsisaugoti*, pagal S. Sterlingą, sutaisyta L., Tilžėje, 1899.

DžPK – Dr. K. Jokanto. *Džiova, jos priežastis ir kova su ja*, Vilnius, 1909.

G – *Girtuoklybė – mūsų rykštė*<sup>68</sup>, Vilnius, 1907.

GRM – *Negirdėtas daiktas, ir Geros rodos mūsų moterelems*, Tilžėje, 1893.

Hyg – *Hygiena arba Mokslas apie užlaikyma sveikatos*, pagal Berners'ą, d-rą Noll ir kitus sutaisė Szernas, Chicago, Ill.: kasztu ir spaustuwe „Lietuvos“, 1897.

KD – *Ką daryti, kad sveiki butume ir ilgai gyventume*, vertė iš lenk. kalbos D-ras F. Antaniukas<sup>69</sup>, Tilžėje, 1895.

KD – *Kas daryti, kad sveiki butume ir ilgai gyventume*, vertė iš lenkų kalbos D-ras A. Vileišis, Vilnius, 1905.

KLL – [D-ras med. P. Avižonis]. *Kova su limpamomis ligomis*, Raseiniai, 1920.

KMŠK – *Kolera, maras, šiltinės ir kruvinoji*, parašė karo gydytojas E. Draugelis, Vilnius, 1915.

KT – [D-ras med. P. Avižonis]. *Kova su trachoma*, Raseiniai, 1920.

KU – *Kaip užsilaikyti pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą*, pagal D-rą Med. L. Volbergą sutaisė d-ras A. Vileišis, Vilnius, 1906.

KŽP – *Kūdikių žindymas ir penėjimas*, vertė Atgalainis<sup>70</sup>, Tilžėje, 1904.

68 Knygelės autorius Petras Avižonis.

69 A. Vileišio slapyvardis.

70 P. Avižonio slapyvardis.

- LL – *Limpamosios Ligos ir Kaip nuo jų išsisaugoti?*, parašė d-ras A. Vileišis, Kaunas, 1915.
- LytL – *Lytiškos Ligos ir Kaip nuo jų apsisaugoti*, parašė D-ras F. Matulaitis, antra, peržiūrėta ir pagerinta laida, So Bostona, Mass, 1915.
- LPr – *Ligonių Prietelius*<sup>71</sup>. *Kelrodys visiems tiems, kurie prie atsirandančių Ligų patys saw pirmąją Pagalbą prisiteikti nor ir tai Progai geras Namų Pryprowas įsitiiekti wėlyjas* / Friedrich Adolph Richter. Leipcikej<sup>\*</sup> Rikterio Iszleidimo Itaisymas. (Drukawotos prie F. Ad. Richter & Draugai, Rudolstadt), 1883.
- LPr – *Ligonių prietelius: kelrodys wisiems tiems, kurie prie atsirandančių ligų patys saw pirmąją pagalbą prisiteikti nor ir ant to geras namų pryprowas įsitiiekti wėlyjas*, sudarė Friedrich Adolph Richter, Leipcikej<sup>\*</sup>: Richterio knyginyczia ([Rudolstadt : Richtero drukorija]), 1891.
- MTV – *Medega musu tautiszkaizkai waistinykystai*, parupino Dr. J. Basanaviczius, atspauda isz „Dirvos“, Shenandoah, Pa, 1898.
- NG – *Naminis gydytojas: Trumpas aprašymas prasčiausių ligų ir prasčiausių waistų kovoje su jomis: D. 1. Apie žmonių ligas ir jų gydymą*, sutaisė D-rs A. Vileišis, Seinai, 1908.
- NG – *Naminis gydytojas. Trumpas prasčiausių ligų aprašymas ir jų gydymas*, antrasis pataisytas leidimas, Kaunas, 1924.
- NotGyd – *Isz dyka suglaudimas isz Dr. Airy'o „Noturôs-gydymo-mokinimo“, arba Isztikimas priwedimas, pagal kurį tankiausey prie žmonių atsirandanzias ligas per prastas bey permegintas priprowas twirtay bey greitay pats gali gydyti: su daugeropais į raszo zodzius įdrukawotais žmogaus, senarū dalykeliu abrozais / perdirbtas Dr. Adolpo Richterio, kuriai yra Ricerys portogyzisko Kristaus=garbês=zenklo bey tuneziseziszko niszan istikar zenklo apturetojis riceriū=kryziaus bey auksinês wertybês=medalijôs nu gan maryno draugsanaris auksztaymokitū draugyscziiū Paryzuse bey Neapolyje irtoliaus, Leipzicg: [s.n.], 1879 ([Rudolstadt: drukawotas pas F. Ad. Richter & Draugai, Rudolstadt]), 1879.*
- OK – *Oras ir klimatas ir jų swarbumas žmogaus sveikatai*, pagal Zolotariną, Dras A. Vileišis, Seinai, 1913.
- PM – *Patarmės moterims, kurios nori buti sveikos*, pagal Zielčaka parašė Dr. A. V., Tilžėje, 1899.
- PNA – Dr. Fr. Esmarch. *Pirmoji pagelba nelaiminguose atsitikimuose*, išvertė daktaras A. V., Tilžėje, 1903.
- RAK – *Rodos motinoms apie auginimą žindomų kudikių*, sutaisyta<sup>72</sup> pagal Michailovą, Tilžėje, 1895.
- RČ – D-ras Bor. Oks. *Raupų čiepyjimas. (Šneka su jauna motina)*, Vilnius, 1908.
- RP – I. Tarchanov. *Rūgštasai pienas prof. Mečnikov'o. Įrankis liaudies sveikatos užlaikymui*, Vilnius, 1907.
- SŽK – *Kaip sutaisytas žmogaus kunas*, parašė S. M., Plymouth, Pa, 1902.
- SŽL – *Svarbiausios žmonių ligos*, Petro Nėrio<sup>73</sup>, Tilžėje, 1886.
- SŽL – *Svarbiausios žmonių ligos*, dr. Mikols<sup>74</sup>, Tilžėje, 1906.
- ŠLL – *Trumpi šneka apie limpančias ligas ir kaip nuo jų apsiginti*, parašė D-ras V. A., Tilžėje, 1901.
- UA – [Dr. A. V.]. *Kaip reikia užlaikyti sveikos ir sergančios akys*, Seinai, 1910.
- UL – *Užkrečiamosios ligos*, parašė gydytojas E. D., Vilnius, 1914.
- ZGL – *Zinia apie gidima ligu kuno ir duszes*, Wilniuje: kasztu ir spaustuwieje Juozapa Zawadzka, 1857<sup>75</sup>.
- ŽD – *Kas reikia žinoti apie džiową*, iš vokiečių kalbos vertė D-ras Bagdonavičius, Vilnius, 1913.
- ŽL – *Žmonių ligos*, D-ras K. Grinius, Kaunas: „Varpo“ bendrovės leidinys, 1921.
- ŽLL – *Kas reikia žinoti apie lyties ligas*, vertė iš vokiečių kalbos D-ras J. Bagdonas, Kaunas: Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamento leidinys, 1920.

## LAIKRAŠČIAI

A<sub>1</sub> – *Auszra* 1883 5 141; 1885 10/11 324.

A<sub>2</sub> – *Aušra*<sup>76</sup> 1915 32 418–419.

71 Medicinos metraštis, ejęs 1878–1897 m. Karaliaučiuje ir Tilžėje. Leido dr. Adolfo Richterio firma (MLE II 642).

72 Vertė Jonas Andrius Račiūnas (1869–1906).

73 P. Vileišio slapyvardis.

74 P. Vileišio slapyvardis.

75 Kontrafakcinis leidinys. Tikrieji knygos išleidimo duomenys: Krokuva–Tilžė, 1885–1886.

76 Laikraštis, ejęs 1911–1915 ir 1919 m. Vilniuje. Lenkų okupacinės valdžios uždarytas (<https://www.vle.lt/straipsnis/ausra-8/>).

Art – *Artojas*<sup>77</sup> 1910 12 42; 1910 13 47; 1910 15 54; 1910 16 58–59; 1910 18 65; 1910 19 69; 1910 22 81; 1910 25 93; 1910 26 97; 1910 27 103; 1910 28 105; 1910 29 109; 1910 30 113; 1910 33 126; 1910 38 145–146; 1910 39 149–150; 1910 40 153; 1910 41 157; 1910 44 169; 1910 45 171; 1910 46 727.

Gdt – *Gydytojas*<sup>78</sup> 1914 1 1, 3–4; 1914 2 5, 7–8; 1914 3 10, 11–12; 1914 4 14, 16; 1914 5 20; 1914 6 22; 1914 7 25; 1914 8 29; 1914 9 30; 1914 10 37–38; 1914 11 61–63; 1915 1 1, 3–4; 1915 2 5, 8; 1915 3 9–11; 1915 4 13, 15; 1915 5 17, 18, 20; 1915 6 22–24; 1915 7 25, 27–28.

K – *Kaimynas*<sup>79</sup> 1897 35 264; 1897 XXV 182; 1898 49 392; 1899 VII 55; 1899 XVI 128.

KK – *Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams zines parneszqs* 1866 34 146; 1872 18 69.

LB – *Lietuwiszskasis Balsas*<sup>80</sup> 1885 1 3.

LT – *Lietuvių tauta*<sup>81</sup> 1913 II 2 181, 185–186, 190.

MG – *Medicina ir gamta*<sup>82</sup> 1913 1 3, 8, 12, 19, 22; 1913 2 2, 7, 20.

NLC – *Nauja lietuviszka ceitunga*<sup>83</sup> 1910 9 33; 1910 40 157; 1910 41 161–162.

Ps – *Pasiuntinys*<sup>84</sup> 1912 5 150; 1912 6 184.

Svk – *Sveikata*<sup>85</sup> 1909 1 2, 7–8; 1909 4 1, 7; 1909 5 5, 7; 1909 6 4; 1910 1 5, 8; 1910 4 8; 1910 5 3, 6; 1910 6 5; 1910 7 4; 1910 9 1–2; 1910 10 2, 7; 1910 11 1, 4; 1910 12 3–4; 1911 1 1; 1911 2 1, 6–7; 1911 3 5, 8; 1911 5 1; 1911 6 8; 1911 8 5, 7; 1911 12 6; 1912 3 11–12; 1912 4 13, 15; 1912 5 17, 19; 1912 6 22; 1912 7 25; 1912 8 29, 31; 1912 10 37; 1912 11–12 42; 1913 1 1–4; 1913 2 5, 7, 8; 1913 3 9; 1913 4 13, 16; 1913 5 20; 1913 7 28; 1913 8 32; 1913 10 37–38, 40; 1913 11 43; 1913 12 46–47; 1914 1 3–4; 1914 2 6–8; 1914 3 10–11; 1914 4 13; 1914 5 2, 17, 19–21; 1914 6 21–24; 1915 1 1–3; 1920 1 1, 3; 1920 2 1–4; 1920 3 2, 4; 1920 4 1–2; 1920 5–6 1–4; 1921 1 1–2, 4; 1921 2 1–4; 1921 3 1–4; 1921 4 1, 3–4; 1921 5 1–4; 1921 6 1.

Szv – *Szviessa*<sup>86</sup> 1888 3 78, 82.

Šlt – *Šaltinis*<sup>87</sup> 1909 1 4–5; 1909 10 148; 1909 14 212, 215; 1909 20 308; 1909 21 324; 1909 25 388–390; 1909 39 612; 1909 41 644–645; 1909 44 691; 1909 46 723–724; 1909 49 772; 1909 51 809; 1910 18 280–282; 1910 43 683; 1910 44 694, 699; 1910 48 756; 1911 23 267; 1911 30 351–352; 1911 31 364–365; 1911 32 377; 1911 5 51–52; 1911 6 63; 1911 51 605; 1912 1 11; 1912 3 36; 1912 38 600; 1912.

- 77 Laikraščio *Šaltinis* priedas, ėjęs 1909–1914 m. (<https://www.vle.lt/straipsnis/saltinis-1/>). Daugiausia straipsnių paskelbė gydytojas A. Vileišis.
- 78 Katalikiškos pakraipos savaitraščio *Aušra*, ėjusio 1911–1915 ir 1919 m. Vilniuje, dvisavaitinis profilaktinio, šviečiamojo pobūdžio priedas. Jame daugiausia straipsnių paskelbė A. Vileišis.
- 79 Mažosios Lietuvos laikraščio *Nauja lietuviška ceitunga* priedas, leistas Tilžėje gotiškais rašmenimis nuo 1896 m. (<https://www.vle.lt/straipsnis/nauja-lietuviska-ceitunga/>).
- 80 Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių laikraštis, ėjęs 1885–1888 m. Niujorke, 1888–1889 m. – Šenandoa. Redagavo Jonas Šliūpas (<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuviskasis-balsas/>).
- 81 Lietuvių Mokslo Draugijos Vilniuje žurnalas, leistas 1907–1936 m. (LE 1958: 81).
- 82 Lietuviškas medicinos, veterinarijos, farmacijos ir gamtos dvmėnesinis žurnalas, pradėtas leisti 1913 m. Pasirodė tik du numeriai.
- 83 Mažosios Lietuvos laikraštis, ėjęs 1890–1923 m. Tilžėje, spausdintas gotiškais rašmenimis Otto'o von Mauderode'ės spaustuviėje. Iki 1907 m. laikraštis buvo gana lietuviškas (<https://www.vle.lt/straipsnis/nauja-lietuviska-ceitunga/>).
- 84 Vilniuje nuo 1911 m. pradžios spausdintas mėnesinis laikraštis, skiriamas dvasiniams lietuvių kalvinų reikalams (LE 1960: 97).
- 85 Pirmasis lietuviškas periodinis medicinos populiarinimo leidinys. Laikraščio *Lietuvos ūkininkas* priedas, ėjęs 1909–1915, 1920–1928 m. Inicijuotas ir redaguotas daktaro K. Griniaus. Jis laikraštį ne tik redagavo, bet ir prirašydavo (Tercijonas 1927: 16, 17).
- 86 Mėnesinis lietuvių laikraštis, 1887–1880 ir 1890 m. ėjęs Tilžėje (LE 1964: 241).
- 87 Katalikų iliustruotas savaitraštis, 1906–1915 m. ėjęs Seinuose, 1915 m. – Vilniuje. Vienas populiariausių laikotarpio lietuviškų savaitraščių (<https://www.vle.lt/straipsnis/saltinis-1/>). Daugiausia straipsnių medicinos ir sveikatos klausimais paskelbė A. Vileišis.



40 631; 1912 46 727; 1912 49 776; 1913 28 439; 1913 32 504; 1913 43 681; 1913 44 695; 1914 15 229; 1914 29 435; 1914 3 39–40; 1914 7 102; 1914 15 229.

TS – *Tėvynės sargas*<sup>88</sup> 1896 4 35; 1896 5 38; 1897 8 2; 1898 2 3; 1898 4 7; 1900 9 10, 13, 14; 1901 4 ir 5B 71; 1902 1B 25–26; 1917 1 14; 1918 10 14; 1918 11 11; 1918 14 13; 1918 2 15–16; 1918 26 11–12; 1918 30 12–13; 1918 34 4–7; 1918 36 14; 1918 4 14–15; 1918 5 15; 1918 7 14–15.

TSp – *Tėvynės sargo Priedas*<sup>89</sup> 1898 2 5; 1898 4 7; 1898 8 11.

U – *Ukininkas* 1890 5 75; 1890 8 121; 1891 2 77, 79; 1892 1 18–19; 1892 4/5 133, 136, 140; 1892 6/7 233; 1892 8 293; 1895 13 98–99; 1895 20 157–158; 1895 21 165–166; 1896 3 17; 1896 4 28; 1896 13 99; 1896 20 153–154, 156; 1896 24 188; 1897 12 182, 184–185; 1897 3 41; 1897 8 121; 1897 9 131; 1897 9 131; 1897 9 131; 1898 11 167–168; 1898 3 40; 1899 1 4.

Ū – *Ūkininkas* 1897 12 189.

V – *Varpas* 1889 3 41; 1889 9 139; 1889 12 184; 1890 10 153–154; 1890 2 21; 1890 5 68; 1890 7 105–106; 1890 8 123; 1890 9 137–138; 1891 1 9; 1891 3 40; 1891 4 54–55, 57; 1895 9/10 155–157; 1895 11 174; 1896 2 24–25; 1897 1 9; 1897 3 41–42.

Vad – *Vadovas*<sup>90</sup> 1913 16 62 169–170, 172; 1913 16 63 274–275, 278; 1913 16 64 400.

VL – *Vienybė lietuvininkų*<sup>91</sup> 1890 24 5; 1890 27 4; 1890 28 6; 1890 30 4; 1890 36 7–8; 1890 37 8–9; 1890 38 8–9; 1890 38 9.

Vlt – *Viltis*<sup>92</sup> 1907 4 1; 1913 62 2–3; 1913 70 3; 1913 130 1; 1914 40 2; 1914 77 1; 1914 83 1; 1914 90 1; 1914 101 2; 1914 123 1; 1914 144 1; 1914 159 2; 1915 70 2–3; 1915 85 2–3; 1915 88 2.

VŽ – *Vilniaus žinios*<sup>93</sup> 1905 5 2–3; 1905 19 2; 1905 29 3; 1905 53 3; 1905 56 2; 1905 77 2; 1905 104 3; 1905 118 4; 1905 122 4; 1905 163 3–4; 1905 173 4; 1905 192 4; 1905 220 1; 1905 225 4; 1906 100 4; 1906 143 4; 1906 146 4; 1906 163 4; 1906 167 4; 1906 219 3; 1906 240 3; 1906 281 1; 1907 93 2; 1907 94 2; 1907 104 2; 1907 108 2; 1907 125 2–3; 1907 126 2; 1907 127 2; 1907 133 2; 1907 134 2; 1907 135 2; 1907 136 2; 1907 186 2; 1907 187 3; 1907 189 2; 1907 190 2; 1907 218 3; 1908 2 1–2; 1908 6 4; 1908 8 4; 1908 9 4; 1909 16 3; 1909 28 2–3; 1909 38 2; 1909 40 2; 1909 41 3; 1908 96 4; 1908 97 3; 1908 136 2; 1908 154 2–3; 1908 155 2; 1908 159 2; 1908 160 2; 1908 176 3; 1908 284 3.

Ž – *Žemė*<sup>94</sup> 1909 2 15; 1909 4 30; 1909 12 92; 1907 94 2.

ŽLA – *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*<sup>95</sup> 1891 8 61; 1894 11 82.

Žmd – *Žemdirbys*<sup>96</sup> 1909 2 12; 1909 3 12; 1909 12 10; 1909 18 9.

88 Mėnesinis lietuvių žurnalas, 1896–1904 m. ėjęs Tilžėje (<https://www.vle.lt/straipsnis/tevyne-sargas/>).

89 1896–1904 m. Tilžėje ėjęs mėnesinis lietuvių žurnalas, turėjęs neperiodinių priedų (nuo 1898 m. prie kiekvieno numerio) – grožinės literatūros kūrinii, ūkinių patarimų, mokslo populiarinimo knygelii (<https://www.vle.lt/straipsnis/tevyne-sargas/>).

90 Katalikų kunigų leistas mėnesinis žurnalas, 1908–1914 m. ėjęs Seinuose (<https://www.vle.lt/straipsnis/vadovas-1/>).

91 Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių savaitraštis, 1886–1907 m. ėjęs Plimute, 1907–1920 m. – Niujorke (<https://www.vle.lt/straipsnis/vienybe-lietuvininku/>).

92 Politikos, visuomenės ir literatūros laikraštis, 1907–1915 m. ėjęs Vilniuje. Įsteigė Antanas Smetona ir Juozas Tumas-Vaižgantas (<https://www.vle.lt/straipsnis/viltis-3/>). *Viltyje* daugiausia skelbė gydytojai Eliziejus Draugelis ir Juozas Bagdonas.

93 Politikos, visuomenės ir literatūros laikraštis, 1904–1909 m. ėjęs Vilniuje. Pirmasis dienraštis lietuvių kalba. Įsteigė P. Vileišis (<https://www.vle.lt/straipsnis/vilniaus-zinios/>).

94 Savaitraščio *Lietuvos ūkininkas*, ėjusio 1905–1915 m. Vilniuje, 1919–1940 m. Kaune, priedas, leistas 1907–1915, 1918–1928 m. (<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-ukininkas/>).

95 Lietuvių tautinio judėjimo apžvalgininkų grupės krikščionių krypties žurnalas, ėjęs 1889–1896 m. Tilžėje. Lietuvoje (daugiausia Žemaitijoje) platintas knygnešii (<https://www.vle.lt/straipsnis/zemaičiu-ir-lietuvos-apzvalga/>).

96 Vilniuje nuo 1909 m. pradžios ligi Pirmojo pasaulinio karo du kartus per mėnesį ėjęs ūkio, prekybos ir pramonės reikalams pašvęstas laikraštis (LE 1966: 220).

## KALENDORIAI

- AVK<sub>v</sub> 1918 – *Aušros Vartų kalendorius 1919*, Vilniuje, 50–52.
- BK 1911 – *Biržų kalendorius 1911*, Tilžėje, 44.
- DMK 1908 – *Didysis Marijos kalendorius katalikams lietuviams bey žemaičiams metui 1908*, New York, 73.
- DMK 1911 – *Didysis Marijos kalendorius Lietuvos ir Žemaičių katalikams 1911 metams*, New – York, 79.
- DMK 1912 – *Didysis Marijos kalendorius Lietuvos ir Žemaičių katalikams 1912 metams*, New – York, 77, 79.
- DMK 1914 – *Didysis Marijos kalendorius Lietuvos ir Žemaičių katalikams 1914 metams*, New – York, 78, 80.
- IM 1861 – *Kalendorius arba metkajtilus ukiszkas nuog užgimima Wieszpaties 1862*, Wilniuje.
- IM 1862 – *Kalendorius arba metkajtilus ukiszkas nuog užgimima Wieszpaties 1863*, Wilniuje.
- JMŠK 1912 – *Viešpaties Jezaus ir Panos Marijos širdžių kalendorius 1912 metams*, New – York, 77.
- K<sub>Bocz</sub> 1902 – *Kalendorius ant 1902*. Parasze..., D. T. Boczkaukas, Mahanoy City, Pa, 65.
- KUK<sub>w</sub> 1906 – *Kelewis... Ukininku Kalendorius...*, Warszawa, 64–68.
- LAK 1885 – *Lietuwiszkas Auszros kalendorius ant metu 1885*, Bitėnai, 56.
- LiaudKK 1919 – *Liaudies kalendorius Kaimynas 1919*, Vilniuje, 51–52.
- LietK 1918 – *Lietuvos kalendorius 1918 metams*, Vilniuje, 75.
- LietK 1919 – *Lietuvos kalendorius 1919 metų*, Vilniuje, 75.
- LK 1890 – *Lietuwiszkas Kalendorius ant metų... 1891*, Vilniuje, 26.
- LKA 1902 – *Lietuviškos kalendros su abrozais metui 1902*, Tilžėje, 34, 35, 37.
- LKA 1903 – *Lietuviškos kalendros su abrozais metui 1903*, Tilžėje, 108–110, 116.
- LKA 1907 – *Lietuviškos Kalendros Su Abrozais metui 1907*, Tilžėje, 79, 136.
- LK<sub>p</sub> 1896 – *Lietuviškos kalendros priedelio metui 1896...*, Tilžėje, 107.
- LK<sub>t</sub> 1897 – *Lietuviškos kalendros metui 1897...*, Tilžėje, 114.
- LK<sub>t</sub> 1900 – *Lietuviškos kalendros metui 1900...*, Tilžėje, 120.
- LK<sub>t</sub> 1911 – *Lietuviškos kalendros metui 1911...*, Tilžėje, 156.
- LK<sub>t</sub> 1912 – *Lietuviškos kalendros metui 1912...*, Tilzeje, 155.
- LUK 1900 – *Lietuvos ukininkų kalendorius ant metų 1901*, Vilniuje, 38.
- NK 1902 – *Naujas kalendorius 1903 metams*, Tilžėje, 132, 141, 150, 151.
- NK 1903 – *Naujas kalendorius 1904 metams*, Tilžėje, 93.
- NK 1904 – *Naujas kalendorius 1905 metams*, Tilžėje, 18–19.
- PrúfKal 1879 – *Prúfiškos Kaléndros ant Méto 1879*, <...>, Tilžėje.
- SK 1901 – *Severos kalendorius lietuviams metui 1901*, W. F. Severa, cedar Rapids Iowa.
- SK 1905 – *Severos kalendorius délei Lietuviu*, W. F. Severa Co. Cedar Rapids, Iowa.
- TKK 1903 – *Tilzes keleivojo kalendros metui 1903...*, Tilžeje, 35–36, 38–39.
- TUK 1904 – *Tikrasis ukininkų kalendorius metams 1904...*, Vilniuje, 63.
- UKK 1918 – *Ukininkų kalendorius 1918 metams*, Vilnius, 29.
- UK<sub>NY</sub> 1911 – *Ūkiškasis kalendorius 1911 metams*, Brooklyn, N. Y., 58, 66.
- UK<sub>p</sub> 1903 – *Ūkiškasis kalendorius ant metų 1903*, Peterburge, 58, 61.
- UK<sub>t</sub> 1907 – *Ūkiškasis kalendorius metams 1907*, Tilžėje, 50–51.
- UK<sub>t</sub> 1910 – *Ūkiškasis kalendorius 1910 metams*, Tilžėje, 45–46.
- UK<sub>v</sub> 1899 – *Ūkiškasis kalendorius ant metų 1900*, Vilniuje, 34, 38, 40.
- ŽmK 1918 – *Žemaičių kalendorius Tilžės keleivio 1919 metams*, Tilžėje, 45, 48.
- ŽvK 1905 – *Katalikiszko laikraszczio Žvaigždes kalendorius 1905 metams*, Shenandoah, Pa, 22.

## LITERATŪRA

- Avižonis Petras 1913: Trachomos išsiplatinimas Mažojoj ir Didžiojoj Lietuvoje. – *Medicina ir gamta* 1, 3–8.
- Britannica – *Encyclopedia Britannica*. Prieiga internete: <https://www.britannica.com/>.
- Bunevičiūtė Laimutė 1998: Atributinių junginių samprata, aprašymo galimybės ir kai kurie požymiai. – *Kalbotyra XLVII*(1), 29–42.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, V. Ambrasas, K. Garšva, A. Girdenis ir kt., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Drukteinis Albinas 2011: Sintaksiniai sudėtinių jūreivystės terminų modeliai. – *Res humanitariae* 10, 234–255.
- Gaivenis Kazimieras 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir toarkybos metmenys*, Vilnius: LKI leidykla.

- Gaivenis Kazimieras 2014 [1964]: Būdingesnieji kilmininko vartojimo atvejai sudėtinuose terminuose. – Kazimieras Gaivenis. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 24–27.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1966]: Sudėtiniai terminai su žodžiu *mašina*. – Kazimieras Gaivenis. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 505–506.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1968]: Iš 2 ir 3 dėmenų sudarytų sudėtinių terminų tipai dabartinėje lietuvių kalboje. – Kazimieras Gaivenis. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 34–46.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1975]: Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje. – Kazimieras Gaivenis. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 60–97.
- Gaivenis Kazimieras 2014 [1982]: Vienas kitas terminų vartosenos bruožas. – Kazimieras Gaivenis. *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 121–122.
- Grinius Kazys 1920: Influenza arba irmdė. – *Sveikata* 1, 3.
- Kaulakienė Angelė 2009: *Lietuvių fizikos terminijos raida*, Vilnius: Technika.
- Keinys Stasys 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius: Mokslas.
- Labutis Vitas 2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LE 1958: *Lietuvių enciklopedija* 16, South Boston 27, Mass: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- LE 1960: *Lietuvių enciklopedija* 22, South Boston 27, Mass: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- LE 1964: *Lietuvių enciklopedija* 30, South Boston, Mass: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- LE 1966: *Lietuvių enciklopedija* 35, South Boston, Mass: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*, Vilnius: Mokslas, 1976.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002), e. variantas, vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internete: [www.lkz.lt](http://www.lkz.lt)
- Matulaitis Pranas 1915: *Lytiškos Ligos ir Kaip nuo jų apsaugoti*, So. Boston, Mass.
- ME I – *Medicinos enciklopedija* I, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1991.
- ME II – *Medicinos enciklopedija* II, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1993.
- Mitkevičienė Asta 2015: Kai kurie terminų sinonimijos aspektai. – *Terminologija* 22, 39–60.
- MLE II – *Mažosios Lietuvos enciklopedija* II, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Tekorienė Dalija 1982: Sintaksinė semantika, jos nagrinėjimo metodai ir žodžių junginių semantikos problemos. – *Kalbotyra* 33(1), 132–139.
- Tercijonas Vincas 1927: *Dr. Kazys Grinius gydytojas visuomenininkas*, Kaunas: „Spaudos fondo“ knygynas.
- Valiulytė Elena 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vasiliauskiene Virginija 1995: Derinamojo pažyminio vieta senojoje lietuvių kalboje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 33, 124–141.
- Vaskelaitė Ramunė 2021: Sinoniminės raiškos astrologijos terminijoje priežastys. – *Terminologija* 28, 192–223.
- Wiki – *Wikipedia*. Prieiga internete: [https://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis\\_puslapis](https://lt.wikipedia.org/wiki/Pagrindinis_puslapis).
- VLEe – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/nusidavimai-apie-evangelijos-prasiplatinima-tarp-zydu-ir-pagonu/>.
- Zemlevičiūtė Palmira 2020: XIX a. pab. – XX a. pr. dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir būdvardžiu reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis. – *Terminologija* 27, 233–257.
- Zemlevičiūtė Palmira 2021: XIX a. pab. – XX a. pr. dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir dalyviu reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis. – *Terminologija* 28, 239–255.
- Головин Борис Николаевич, Кобрин Рафаил Юрьевич 1987: *Лингвистические основы учения о терминах*, Москва: Высшая школа.
- Гринев Сергей Викторович 1993: *Введение в терминоведение*, Москва: Московский Лицей.
- Даниленко Валерия Петровна 1977: *Русская терминология. Опыт лингвистического описания*, Москва: Наука.
- Прохорова Валентина Николаевна 1996: *Русская терминология (лексико-семантическое образование)*, Москва: Филологический факультет.
- Суперанская Александра Васильевна, Подольская Наталия Владимировна, Васильева Наталия Владимировна 1989: *Общая терминология: вопросы теории*, Москва: Наука.
- Фасмер Макс 1987: *Этимологический словарь русского языка* 3, Москва: Прогресс. Prieiga internete: [https://www.slovorod.ru/etym-vasmer/\\_pdf/vasmer-etymologic-dict3.pdf](https://www.slovorod.ru/etym-vasmer/_pdf/vasmer-etymologic-dict3.pdf).

**TWO-WORD COMPOUND NAMES CONSISTING OF *LIGA* ('DISEASE') AS THE MAIN COMPONENT AND SUBORDINATE COMPONENTS EXPRESSED BY NOUNS IN THE GENITIVE OF THE LATE NINETEENTH AND THE EARLY TWENTIETH CENTURY**

Summary

The article deals with two-word compound names consisting of *liga* ('disease, illness, malady') as the main component and subordinate components expressed by nouns in the genitive from texts on promoting medicine and health (books, booklets, newspaper and calendar articles) of the late nineteenth and the early twentieth century. Efforts are made to determine the underlying subject with which subordinate components naming the qualities of clinical concepts are associated, identify the structural models and types of expression of those names, determine the semantic differences of names containing the different forms of expression of names with *liga* as the main component, raise the issue of the (ir)relevance of *liga* as the main component.

Subordinate components have been found to usually denote the qualities of clinical concepts on the basis of their association with an organ, a disease, or a symptom.

Two-word compound names containing *liga* as the main component and a noun in the genitive are defined by two structural models:  $N_{Gen} \leftarrow N_o$  and  $N \rightarrow N_{Gen}$ . The prevalent structural model of the names is  $N_{Gen} \leftarrow N$ , and the types of its expression  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Liga}$ ,  $D_{Kilm} \leftarrow D_{Ligos}$ .

Names that have the word *liga* in its singular form as a component have been found to designate individual clinical concepts; also, the names are used in reference to non-specific diseases, in a bid to draw the reader's attention, to avoid repetitions of one and the same name where the context allows using simple and compound names interchangeably, and so on. Names that have the word *liga* in its plural form designate collective concepts (as a rule, groups of diseases).

Over the period covered by the study, many human diseases had not yet been identified and did not have specific names, and that is why the authors of the texts (mostly physicians) often made do with compound descriptive names containing the component *liga*. The spread of such names could have been facilitated by the living language.

Analysis of names containing *liga* in the genitive singular as the main component has shown that, quite often, the semantic charge is borne by the subordinate component, which quite accurately describes the clinical concept in its own right and is used in texts as a simple term, making the main component *liga* superfluous. Such pairs of a compounds and simple names designating the same concept can be construed as mixed, same-root, contextual synonyms or as short and long versions of the same name.

Gauta 2022-09-02

Palmira Zemlevičiūtė  
Lietuvių kalbos institutas  
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
E. paštas palmira.zemleviciute@lki.lt